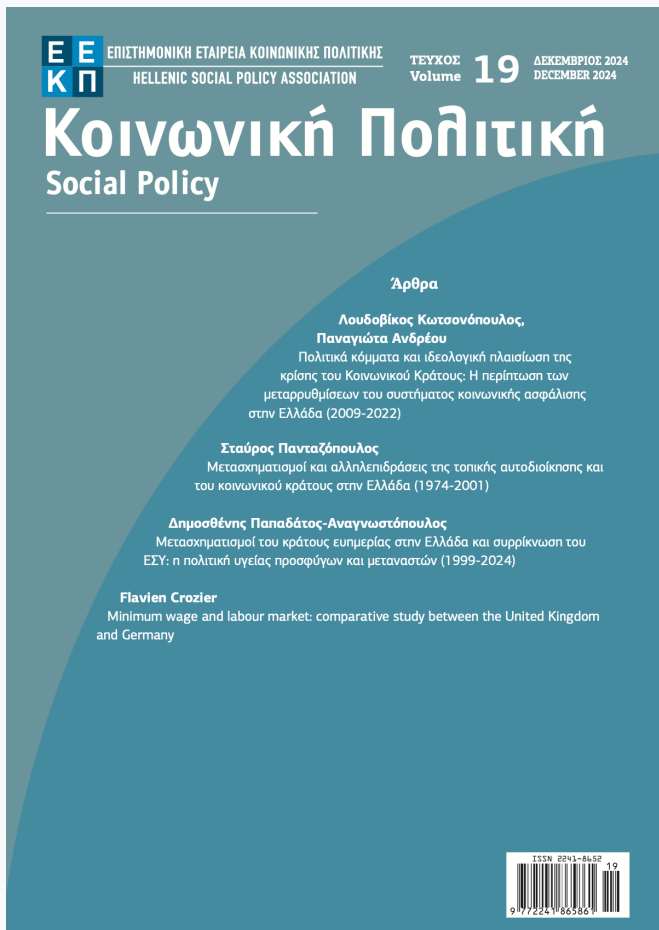

Κοινωνική Πολιτική

Τόμ. 19 (2024)

Πολιτικά κόμματα και ιδεολογική πλαισίωση της κρίσης του Κοινωνικού Κράτους: Η περίπτωση των μεταρρυθμίσεων του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα (2009-2022)

Λουδοβίκος Κωτσονόπουλος, Παναγιώτα Ανδρέου

doi: [10.12681/sp.37118](https://doi.org/10.12681/sp.37118)

Copyright © 2025, LOUDOVIKOS KOTSONOPOULOS

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κωτσονόπουλος Λ., & Ανδρέου Π. (2025). Πολιτικά κόμματα και ιδεολογική πλαισίωση της κρίσης του Κοινωνικού Κράτους: Η περίπτωση των μεταρρυθμίσεων του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα (2009-2022). *Κοινωνική Πολιτική*, 19, 9–34. <https://doi.org/10.12681/sp.37118>

Κοινωνική Πολιτική

Social Policy

Άρθρα

Λουδοβίκος Κωτσονόπουλος, Παναγιώτα Ανδρέου

Πολιτικά κόμματα και ιδεολογική πλαισίωση της κρίσης του Κοινωνικού Κράτους: Η περίπτωση των μεταρρυθμίσεων του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα (2009-2022)

Σταύρος Πανταζόπουλος

Μετασχηματισμοί και αλληλεπιδράσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης και του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα (1974-2001)

Δημοσθένης Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος

Μετασχηματισμοί του κράτους ευημερίας στην Ελλάδα και συρρίκνωση του ΕΣΥ: η πολιτική υγείας προσφύγων και μεταναστών (1999-2024)

Flavien Crozier

Minimum wage and labour market: comparative study between the United Kingdom and Germany

Πολιτικά κόμματα και ιδεολογική πλαισίωση της κρίσης του Κοινωνικού Κράτους: Η περίπτωση των μεταρρυθμίσεων του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα (2009-2022)

Political Parties and Ideological framing of Welfare State crisis: The case of Social Insurance Reform in Greece (2009-2022)

Λουδοβίκος Κωτσονόπουλος

Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Παναγιώτα Ανδρέου

Απόφοιτη ΠΜΣ «Ανάλυση και Εφαρμογή Κοινωνικής Πολιτικής», Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Περίληψη

Το συγκεκριμένο άρθρο μελετά την εξέλιξη του ιδεολογικού λόγου που εκφέρουν τα πολιτικά κόμματα ως τμήμα των πολιτικών πρακτικών που τα τελευταία αναπτύσσουν για τη διαχείριση των εκάστοτε μεταρρυθμίσεων της κοινωνικής πολιτικής και συγκεκριμένα του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης. Επιχειρείται μία περιοδολόγηση της Μεταπολίτευσης, ανάλογα με την πολιτική πρακτική που ακολουθείται από τα πολιτικά κόμματα σε σχέση με το ΣΚΑ. Διακρίνονται, τέσσερις περίοδοι: η περίοδος της διεκδίκησης ευσέμων (1974-1990), η περίοδος της επιλεκτικής αποφυγής ψόγου (1990-2009), η περίοδος των επιβαλλόμενου εξωτερικού καταναγκασμού (2009-2018) και, τέλος, η περίοδος της αρνητικής διεκδίκησης ευσέμων (2019-2022). Το άρθρο εμβαθύνει ιδιαίτερα στη μελέτη των τελευταίων δύο περιόδων όπου αναλύονται σε βάθος οι πολιτικές τακτικές και ο ιδεολογικός λόγος τόσο της Κυβέρνησης, όσο και της Αντιπολίτευσης όπως αποτυπώνεται στα πρακτικά των κοινοβουλευτικών συζητήσεων. Η ποιοτική αυτή ανάλυση του ιδεολογικού λόγου των πολιτικών κομμάτων όπως αυτός αρθρώνεται στις κομβικές μεταρρυθμίσεις του ΣΚΑ, κατά τις δύο τελευταίες περιόδους, πραγματοποιείται με βάση τη βιβλιογραφία που υπάρχει σχετικά με τις τακτικές μείωσης πολιτικού κόστους που επιφέρουν οι επιχειρούμενες μεταρρυθμίσεις.

Λέξεις κλειδιά: Διαγενεακή κινητικότητα, γονεϊκό υπόβαθρο, τύποι κοινωνικού κράτους, ανισότητα, Ευρώπη

Abstract

This article examines the evolution of the ideological discourse articulated by political parties as a component of the political practices they employ to manage various social policy reforms, particularly those concerning the Social Insurance System. It attempts to periodize the Metapolitefsi era based on the political practices adopted by political parties in relation to the Social Insurance System reform. Four distinct periods can be distinguished: the period of credit claiming (1974-1990), the period of selective blame avoidance (1990-2009), the period of imposed external coercion (2009-2018), and finally, the period of negative credit claiming (2019-2022). The article focuses particularly on the study of the last two periods, analyzing political tactics and ideological discourse in depth, both within the Government and the Opposition, as depicted in the minutes of parliamentary debates. The qualitative analysis of the ideological discourse of political parties, as articulated in the key reforms of the Social Insurance System during recent periods, is conducted based on existing literature regarding political cost reduction tactics associated with attempted reforms

1. Εισαγωγή

Το συγκεκριμένο άρθρο μελετά την εξέλιξη του ιδεολογικού λόγου που εκφέρουν τα πολιτικά κόμματα ως τμήμα των πολιτικών πρακτικών που τα τελευταία αναπτύσσουν για τη διαχείριση των εκάστοτε μεταρρυθμίσεων της κοινωνικής πολιτικής και συγκεκριμένα του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης (ΣΚΑ). Η ανάλυση ξεκινά διερευνώντας την ευρύτερη σχέση που έχει ο ιδεολογικός προσανατολισμός των πολιτικών κομμάτων με την κοινωνική πολιτική, όπως αυτή εγγράφεται στην βιβλιογραφία της πολιτικής κοινωνιολογίας του Κοινωνικού Κράτους. Στη συνέχεια αναλύεται η πορεία που ακολουθεί η σχέση αυτή στην ελληνική περίπτωση. Εδώ επιχειρείται μία περιοδολόγηση της Μεταπολίτευσης, ανάλογα με την πολιτική πρακτική που ακολουθείται από τα πολιτικά κόμματα σε σχέση με το ΣΚΑ. Διακρίνονται, τέσσερις περίοδοι: η περίοδος της διεκδίκησης ευσέμων (1974-1990), η περίοδος της επιλεκτικής αποφυγής ψόγου (1990-2009), η περίοδος των επιβαλλόμενου εξωτερικού καταναγκασμού (2009-2018) και, τέλος, η περίοδος της αρνητικής διεκδίκησης ευσέμων (2019-2022).

Η μελέτη των δύο πρώτων περιόδων πραγματοποιείται μέσα από βιβλιογραφία και κομματικά τεκμήρια και εστιάζει στην ανάδειξη των ευρύτερων ιδεολογικών προδιαθέσεων των δύο εκλογικά σημαντικών πολιτικών κομμάτων της Μεταπολίτευσης σε σχέση με τις επιχειρούμενες μεταρρυθμίσεις στο ΣΚΑ. Στη συνέχεια το άρθρο εμβαθύνει στη μελέτη των επόμενων δύο περιόδων όπου αναλύονται σε βάθος οι πολιτικές τακτικές και ο ιδεολογικός λόγος τόσο της Κυβέρνησης, όσο και της Αντιπολίτευσης όπως αποτυπώνεται στα πρακτικά των κοινοβουλευτικών συζητήσεων. Η ποιοτική αυτή ανάλυση του ιδεολογικού λόγου των πολιτικών κομμάτων (κυβερνώντων κομμάτων και αντιπολίτευσης) όπως αυτός αρθρώνεται στις κομβικές μεταρρυθμίσεις του ΣΚΑ, κατά τις δύο τελευταίες περιόδους, πραγματοποιείται με βάση τη βιβλιογραφία που υπάρχει σχετικά με τις τακτικές μείωσης πολιτικού κόστους που επιφέρουν οι μεταρρυθμίσεις, όπως αναλύονται από τους Weaver και Pierson (Pierson P., 1994) (Weaver K., 1986), τις πλαισιώσεις που χρησιμοποιούνται για να δικαιολογηθεί η μεταρρύθμιση (Cox R. H., 2001) (Kuipers S., 2006) (Stiller

S., 2010) και, τέλος, τις τακτικές που χρησιμοποιούνται για το άνοιγμα της συζήτησης γύρω από την αναγκαιότητα της μεταρρύθμισης και της διαχείρισης των κριτικών γύρω από αυτήν (Wenzelburger G. & Horisch F., 2015) (Elmelund-Præstekær, C., Klitgaard, M., & Schumacher, G., 2015) (Elmelund-Præstekær Ch. & Emmenegger P., 2013) (Giger N. & Nelson M., 2010).

Με δεδομένο ότι η μελέτη εστιάζει στις κεντρικές γραμμές διαφοροποίησης που χαράσσουν τα πολιτικά κόμματα σε σχέση με την αναγκαιότητα ή μη της μεταρρύθμισης του ΣΚΑ, το δείγμα του κοινοβουλευτικού λόγου που χρησιμοποιήθηκε περιλαμβάνει τις τοποθετήσεις σε επίπεδο αρχηγών πολιτικών κομμάτων, κοινοβουλευτικών εκπροσώπων συμπολίτευσης και αντιπολίτευσης και, τέλος, των αρμόδιων Υπουργών και Υφυπουργών που εισηγούνται κάθε φορά τις μεταρρυθμίσεις.

2. Πολιτικά κόμματα, ιδεολογικός λόγος και Κοινωνικό Κράτος

Η σχέση πολιτικών κομμάτων και Κοινωνικού Κράτους έχει μελετηθεί συστηματικά τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες και η βιβλιογραφία πάνω στο θέμα είναι αρκετά εκτεταμένη (Elmelund-Præstekær Ch. & Emmenegger P., 2013) (Elmelund-Præstekær, C., Klitgaard, M., & Schumacher, G., 2015) (Hopkin, J. & Blyth, M., 2019) (Pierson P., 1994). Η μελέτη της παραπάνω σχέσης δεν μπορεί να προσεγγιστεί απομονωμένα από τον ευρύτερο αστερισμό σχέσεων που συνδέει το πολιτικό κόμμα ως οργάνωση, το κράτος ως γραφειοκρατία και τη δημοκρατία ως δομή αντιπροσώπευσης συμφερόντων που συνιστά και το ρυθμιστικό πλαίσιο εντός του οποίου οι δύο παραπάνω θεσμοί συνδέονται. Η νοηματοδότηση αυτού του αστερισμού σχέσεων κινείται πάνω σε ένα μεθοδολογικό συνεχές και οριοθετείται εντός δύο ακραίων σημείων.

Το πρώτο σημείο συμπίπτει με τη μεθοδολογική αρχή που εννοιολογεί τη δημοκρατία στην κανονιστική διάστασή της ως ένα πολιτικό καθεστώς που αποκτά νόημα όταν υλοποιεί ένα πλέγμα ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Εδώ, η πολιτική είναι αποτέλεσμα ευρύτερων διαιρετικών τομών που διαπερνούν την κοινωνία και εκφράζονται μέσα από ιδεολογικές αντιπαραθέσεις. Τα πολιτικά κόμματα συνιστούν ένα οργανωτικό αποκρυστάλλωμα των αντιπαραθέσεων αυτών και στόχο έχουν να εκλεγούν στην εξουσία ώστε να επηρεάσουν την παραγωγή δημόσιας πολιτικής υπέρ της μίας ή της άλλης ιδεολογικής κατεύθυνσης. Στο πλαίσιο αυτό, ο ιδεολογικός λόγος που εκφέρουν εγγράφεται στις μεγάλες αφηγήσεις που πηγάζουν από τις διαιρετικές τομές και αρθρώνεται για να επηρεάσει και να κινητοποιήσει κοινωνικές τάξεις ή κοινωνικές κατηγορίες, αυτοτελώς ή σε συμμαχίες, στην κατεύθυνση της θετικής μεταβολής του κράτους ως εργαλείου παραγωγής κοινωνικής ευημερίας.

Το δεύτερο σημείο κατανοεί τη δημοκρατία ως ένα καθεστώς που διέπεται κυρίως από τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, ενώ λειτουργεί κατά βάση ως ένας διανεμητικός μηχανισμός. (Κωτσονόπουλος Λ., 2016). Τα πολιτικά κόμματα είναι ορθολογικοί δρώντες και επιθυμούν την εκλογή τους στην κυβέρνηση για να βρίσκονται στο κέντρο αυτού του διανεμητικού παιχνιδιού. Ανταγωνίζονται μεταξύ τους για να προσφέρουν εναλλακτικά ιδεολογικά έμφορτα πακέτα διαχείρισης της εξουσίας στους ψηφοφόρους που κρίνουν ποιο από αυτά μεγιστοποιεί την ωφέλειά τους και αναλόγως επιλέγουν στην κάλπη (Downs, A. 1957/1997). Σε αυτόν τον αστερισμό της διανομής, το κράτος αρκείται σε ένα ρυθμιστικό ρόλο και χρησιμοποιείται με τέτοιο τρόπο ώστε να βελτιστοποιεί τη λειτουργεία της αγοράς, η οποία και παράγει το βασικότερο κομμάτι της ευημερίας μέσα στην κοινωνία.

Είναι προφανές, ότι μέσα στα πολιτικά συστήματα οι δύο ανωτέρω διαστάσεις πάντοτε αναμειγνύονται, καθώς ένα πολιτικό κόμμα ιδεολογικά ετεροπροσδιορισμένο μπορεί να λειτουργεί ενίοτε και ως ορθολογικός παίκτης ως προς τον σκοπό, προσπαθώντας να διεμβολήσει τον μεσαίο χώρο, ενώ αντίθετα μπορεί κάποιο κόμμα που εργαλειοποιεί τις πολιτικές του θέσεις, για να προσελκύσει τους ορθολογικούς ψηφοφόρους, ενίοτε λόγω της πολιτικής συγκυρίας, να επιλέγει περισσότερο ιδεολογικές θέσεις. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, τα μαζικά ιδεολογικά πολιτικά κόμματα ανιχνεύονται περισσότερο ως τάση στις μαζικές δημοκρατίες της Ευρώπης του 20ου αιώνα, ενώ τα πολυσυλλεκτικά κόμματα ανιχνεύονται ως τάση την περίοδο σταδιακής απομαζικοποίησης αυτών των δημοκρατιών.

Η κλασική πολιτική κοινωνιολογία του Κοινωνικού Κράτους, στο βαθμό που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί τέτοια, βασίζει τις αρχικές αναλύσεις της στο ιδεολογικά έμφορτο κόμμα μαζών. Σύμφωνα με αυτές, το Κοινωνικό Κράτος είναι πολιτικό παιδί των εργατικών και σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων. Στις περιπτώσεις που παρατηρείται έντονη πολιτική κινητοποίηση και οργάνωση της εργατικής τάξης και των συμμάχων της με ισχυρή κυβερνητική παρουσία έχουμε και την ανάπτυξη ενός εκτεταμένου Κοινωνικού Κράτους με έντονο αναδιανεμητικό αποτύπωμα (Korpi, W. 1983). Η θέση αυτή στη συνέχεια εμπλουτίστηκε με τη διερεύνηση του ρόλου που έπαιξαν και οι υπόλοιπες κομματικές οικογένειες στην ανάπτυξη της κοινωνικής πολιτικής στον 20ο αιώνα. Εκκινώντας από μία θεωρία περί ταξικών συμμαχιών, ο Esping-Andersen παρατήρησε ότι η σοσιαλδημοκρατική προώθηση της κοινωνικής πολιτικής βασίζεται στην ταξική συμμαχία εργατικής και μεσαίας τάξης, η συντηρητική κοινωνική πολιτική που προωθείται από τα συντηρητικά και χριστιανοδημοκρατικά κόμματα εδράζεται στην πατερναλιστική υπαγωγή της πρώτης στη δεύτερη, ενώ το υπολειμματικό μοντέλο κοινωνικής πολιτικής συνδέεται με την ηγεμονία της μεσαίας τάξης, η οποία αναπαράγεται μέσα από την αγορά και στηρίζεται πολιτικά από φιλελεύθερους και νεοφιλελεύθερους πολιτικούς σχηματισμούς (Esping-Andersen C, 2014).

Οι ύστερες επεξεργασίες της πολιτικής κοινωνιολογίας του Κοινωνικού Κράτους αμφισβήτησαν τον πρωταγωνιστικό ρόλο της εργατικής τάξης στην οικοδόμηση του Κοινωνικού Κράτους τονίζοντας περισσότερο τη συμβολή που είχαν οι εργοδοτικές οργανώσεις στην υιοθέτηση μαζικών προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής, όπως τα προγράμματα ανεργίας ή οι συντάξεις (Swenson, P. 2004, Mares, I 2003). Αμφισβητήθηκε επίσης ο ηγεμονικός ρόλος της σοσιαλδημοκρατικής ιδεολογίας περί ισότητας και αλληλεγγύης ως κινητήριο δύναμη της κοινωνικής πολιτικής. Αντί αυτής προτάθηκε ο καταλυτικός ρόλος των χριστιανοδημοκρατικών και γενικότερα των συντηρητικών κομμάτων, τα οποία υποστηρίζεται ότι είναι οι πολιτικοί επισπεύδοντες του Κοινωνικού Κράτους στις χώρες της Ηπειρωτικής Ευρώπης και της Σκανδιναβίας (Kersbergen, Manow 2009).

Η μελέτη της σχέσης πολιτικών κομμάτων, ιδεολογίας και κοινωνικού κράτους μεταβάλλεται ριζικά στη μακρά περίοδο υποχώρησης και αποδιάρθρωσης του θεσμού. Σε αυτήν τη νέα εποχή τα πολιτικά κόμματα δεν αφιερώνουν τις δυνάμεις τους στη διεκδίκηση των ευσέμων για την οικοδόμηση προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής, αλλά επιχειρούν να αποφύγουν τον ψόγο για την κατάργησή τους και να μειώσουν το πολιτικό κόστος των μεταρρυθμίσεων. Για να το πράξουν αυτό καταφεύγουν σε μία σειρά εργαλείων συσκευασίας των μεταρρυθμίσεων ώστε το εύρος αυτών να μην γίνεται εύκολα αντιληπτό από το ευρύ κοινό. Αυτά περιλαμβάνουν την αμφίσημη διατύπωση των μεταρρυθμίσεων ώστε να δημιουργείται σύγχυση στο εκλογικό σώμα, τη διάχυση της ευθύνης, τη συσκότιση πλευρών της μεταρρύθμισης ώστε να μην γίνονται άμεσα αντιληπτές οι

συνέπειες των επιχειρουμένων αλλαγών, όπως επίσης και την ανάπτυξη μίας έντονης συμβολικής ρητορικής που δεν συνοδεύεται από αντίστοιχο εύρος μεταβολών (Pierson P., 1994) (Pierson P., 1996). Κομβικό ρόλο εδώ παίζει ο τρόπος με τον οποίο κάθε φορά οικοδομείται το αφήγημα της κρίσης του Κοινωνικού Κράτους ως το τελικό αίτιο που δικαιολογεί τις επιχειρούμενες μεταρρυθμίσεις. Ανάλογα με το πόσο καλά θεμελιωμένη είναι η κρίση, τόσο πιο ισχυρό θα είναι και το αίτημα της μεταρρύθμισης. (Kuipers 2006:10-15).

Η εποχή της λιτότητας του Κοινωνικού Κράτους αριθμεί πλέον τρεις δεκαετίες και τα ευρήματα της πρόσφατης βιβλιογραφίας φαίνεται να αμφισβητούν το συμπέρασμα, ότι σε καιρούς υποχώρησης του Κοινωνικού Κράτους η μόνη ορθολογική επιλογή που θα διατηρήσει τις ψήφους ενός πολιτικού κόμματος είναι η αποφυγή της ευθύνης μίας μεταρρύθμισης. Το κρίσιμο στοιχείο είναι ο τρόπος με τον οποίο θα πλαισιωθεί η μεταρρύθμιση τόσο έναντι του εκλογικού σώματος, όσο και κυρίως έναντι του ιδεολογικού λόγου που θα εκφέρουν τα αντίπαλα πολιτικά κόμματα. Εάν η πλαισίωση αυτή συντελεστεί με επιτυχία, τότε η διεκδίκηση ευσέμων για μία μεταρρύθμιση που στοχεύει στη συρρίκνωση των υπηρεσιών του Κοινωνικού Κράτους μπορεί να αποδειχθεί μία επιτυχημένη τακτική για τη διεκδίκηση ψήφων (Cox R. H., 2001) (Elmelund-Præstekær Ch. & Emmenegger P., 2013) (Wenzelburger G. & Horisch F., 2015). Σε κάθε περίπτωση, παρατηρούμε μία μετάβαση από τα μαζικά πολιτικά κόμματα που διέθεταν μία ιδεολογία, δηλαδή ένα ιεραρχικό σύστημα εννοιών που υποστηρίζονταν από συγκεκριμένες πολιτικές πρακτικές, σε πολιτικά κόμματα με πενιχρές οργανωτικές δομές (πολυσυλλεκτικά ή κόμματα καρτέλ) που εστιάζουν περισσότερο στην επικοινωνία και στην παραγωγή ενός εφήμερου ιδεολογικού λόγου προς υποστήριξη αυτής (Hopkin, J. & Blyth, M., 2019).

3. Πολιτικά κόμματα, ιδεολογικό πλαίσιο, πολιτικές τακτικές και Κοινωνικό Κράτος στην Ελληνική περίπτωση

3.1 Η περίοδος της διεκδίκησης ευσέμων (1974-1990)

Η ελληνική περίπτωση, ειδικά τη μεταπολεμική περίοδο, παρουσιάζει σοβαρές διαφοροποιήσεις σε σχέση με το κλασικό παράδειγμα της πολιτικής κοινωνιολογίας του Κοινωνικού Κράτους. Οι κομματικοί σχηματισμοί της ελληνικής πολιτικής σκηνής, μολοντί υπερδραστήριοι, δεν αντιστοιχούν στο μοντέλο οργάνωσης των μαζικών κομμάτων που κυριαρχεί στις δημοκρατίες της Δύσης την ίδια περίοδο. Επιπλέον, το περιφερειακό βισμαρκιανό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης που αναπτύσσεται στην ελληνική περίπτωση είναι μεν θεσμικά αναπτυγμένο, δεν συνιστά όμως βασικό στοιχείο κοινωνικής ευημερίας και ενδυνάμωσης της ιδιότητας του πολίτη. Συνεπώς, στην ελληνική πολιτική σκηνή της ψυχροπολεμικής περιόδου, δεν υπάρχει μία συνεκτική ιδεολογία εκφερόμενη από έναν οργανωμένο πολιτικό φορέα που να διεκδικεί την οικοδόμηση ενός Κοινωνικού Κράτους στη βάση της ιδιότητας του πολίτη, η ίδια η έννοια αυτή μάλιστα τελεί υπό αμφισβήτηση (Μουζελής, Ν Παγουλάτος, Γ. 2003). Σε αυτό το πλαίσιο, η κοινωνική πολιτική κατανοείται ως υποστηρικτικός θεσμός του μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης που επικρατεί εκείνη την περίοδο και που βασίζεται στη σκληρή νομισματική πολιτική, σε μία μεσαίας κλίμακας βιομηχανική ανάπτυξη που στηρίζεται σε φτηνούς μισθούς και ενέργεια όπως και στην υποκατάσταση των πολιτικών απασχόλησης από την κρατική ενθάρρυνση ενός μαζικού μεταναστευτικού κύματος.

Η Μεταπολιτευτική περίοδος αλλάζει ριζικά το παραπάνω πλαίσιο. Η θεμελίωση μίας σταθερής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στα πρότυπα της Δύσης, προϋποθέτει ένα κράτος εγγυητή της συνολικής ευημερίας. Αυτό υλοποιείται με την κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων στο Σύνταγμα του 1975 με τα άρθρα 16 και 25-28. Όπως μαρτυρούν και οι συζητήσεις που πραγματοποιούνται στο Κοινοβούλιο εκείνη την περίοδο, η αποδοχή τους είναι διακομματική και για πρώτη φορά επιχειρείται μία σύνδεση πτυχών της κοινωνικής πολιτικής με την ιδιότητα του πολίτη (Βουλή των Ελλήνων, 1975). Η θεσμική αυτή κατοχύρωση συναντιέται με την κοινωνική δυναμική της περιόδου και την οικοδόμηση ενός πολιτικού συστήματος που φέρνει στο προσκήνιο τα μεσαία κοινωνικά στρώματα, τα οποία διεκδικούν τη διεύρυνση των κοινωνικών δαπανών (Petmesidou, M. 1991).

Σε απάντηση του αιτήματος αυτού, οι πρώτες μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις υιοθετούν κατά καιρούς χαλαρή δημοσιονομική και νομισματική πολιτική, με διαφορετική ένταση η κάθε μία, επιχειρώντας να ενισχύσουν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Αυτό σήμαινε ότι το -εισοδηματικά καχεκτικό- σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της μεταπολεμικής περιόδου, μπορούσε πλέον να καλύψει με επάρκεια έναν μεγάλο αριθμό ασφαλισμένων. Στη βιβλιογραφία, η πολιτική αυτή καταγράφεται ενίοτε, ειδικά για τη δεκαετία του 1980, ως λαϊκιστική (Καζάκος, Η. 2001:351-435). Γεγονός παραμένει, ωστόσο, ότι σύσσωμο το πολιτικό σύστημα διαπίστωνε την ανάγκη μίας χαλαρής εισοδηματικής πολιτικής που σηματοδοτούσε την ρήξη με τη μεταπολεμική ορθοδοξία της σκληρής νομισματικής πολιτικής. Όπως εύσχημα δήλωνε στην αρχή αυτής της περιόδου η Νέα Δημοκρατία, θα ακολουθούσε μία οικονομική πολιτική χωρίς δόγματα και δεσμεύονταν ότι δεν θα άφηνε κανέναν πολίτη ικανό προς εργασία δίχως απασχόληση ή εισόδημα και κανέναν ηλικιωμένο χωρίς σύνταξη, η οποία δεν θα ήταν σύνταξη πείνας, αλλά πολύ πάνω από το όριο συντήρησης (Βουδούρης Δ, Εβερτ Μ, Καρατζάς Χ, 1976: 57-58).

Πιο ισχυρές διατυπώσεις που φλέρταραν με τα όρια της Κεϋνσιανής ορθοδοξίας μπορεί κανείς να αναζητήσει στο πρώτο κυβερνητικό πρόγραμμα του ΠΑΣΟΚ που εκδόθηκε μία πενταετία αργότερα. Εδώ δίνονταν προτεραιότητα στην ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης των χαμηλόμισθων στρωμάτων, ενώ η υγεία και η κοινωνική ασφάλιση χαρακτηρίζονται ως αναφαίρετα κοινωνικά δικαιώματα, τα οποία πρέπει να καλύπτουν συνολικά -με τη φροντίδα του κράτους- τον πληθυσμό. Σαν βασικός στόχος του παραπάνω κοινωνικού προγράμματος, τίθεται η αναδιανομή του εθνικού εισοδήματος υπέρ των λαϊκών τάξεων, ως πολιτική που θα βοηθούσε τη χώρα να εξέλθει της τότε κρίσης, αλλά και ως αποφασιστικό βήμα για την κοινωνική απελευθέρωση (ΠΑΣΟΚ, 1981:78, 81-88).¹ Η θετική αυτή ιδεολογική προδιάθεση συνοδεύτηκε από μία σειρά μεταρρυθμίσεων, όπως η θεμελίωση του Εθνικού Συστήματος Υγείας, ο εκδημοκρατισμός των Α.Ε.Ι και η εν γένει αύξηση των κοινωνικών δαπανών, σε τέτοιο βαθμό που να υφίσταται άμεση συσχέτιση της κυβερνητικής παρουσίας του Σοσιαλιστικού κόμματος με την επέκταση της κοινωνικής προστασίας (Castles, F. 2006).

Η επέκταση αυτή, ωστόσο, βασίστηκε στη διατήρηση του παλιού θεσμικού συστήματος που διαμορφώθηκε τη μεταπολεμική περίοδο, το οποίο έγινε περισσότερο γενναιόδωρο σε συνδυασμό με την εισαγωγή νέων θεσμών μπερεριτζιανού χαρακτήρα, αποτέλεσμα της δημοκρατικής μετάβασης (Γράβαρης, Δ. 1996).² Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980, η θέση περί αναδιανομής

1. Η ιδεολογική αυτή θέση προσομοιάζει στην πολιτική αντίληψη της αριστερής σοσιαλδημοκρατίας, που διαμορφώνεται κυρίως στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970, ότι το Κοινωνικό Κράτος μπορεί να αποτελέσει εργαλείο μετάβασης σε σοσιαλιστικές λύσεις. Αναλυτικά για το θέμα βλ. (Κωτσονόπουλος Λ., 2016), 125-136

2. Η πρόσμεξη αυτή Βισμαρκιανών και μπερεριτζιανών χαρακτηριστικών, προϊόν συγκεκριμένης ιστορικής τροχιάς

του εθνικού πλούτου αναθεωρείται και για πρώτη φορά το ΠΑΣΟΚ εφαρμόζει ένα σταθεροποιητικό πρόγραμμα που στηρίζεται σε μία περιοριστική εισοδηματική πολιτική ώστε να συγκρατηθεί το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και τα υπόλοιπα δημοσιονομικά μεγέθη. Ο εμπνευστής της σταθεροποίησης αυτής, μάλιστα, την ενέδωσε με ένα έντονο ιδεολογικό πρόσημο, υποστηρίζοντας ότι ο προοδευτικός χώρος πρέπει να σταματήσει να παραβλέπει την αλήθεια και να κατανοήσει ότι *οι πολιτικοί και οικονομικοί χειρισμοί πρέπει να είναι σύμφωνοι με το δοσμένο γενικότερο πλαίσιο γιατί αλλιώς οδηγούν σε αδιέξοδα* (Σημίτης, Κ. 1989: 25). Το «δοσμένο αυτό γενικότερο πλαίσιο» ήταν εκείνη την περίοδο η ενίσχυση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών και η υπαναχώρηση του ρόλου που έπαιζε το κράτος στην οικονομία, με την ταυτόχρονη ενίσχυση της αγοράς. Αυτό το ιδεολογικό κύμα εκμεταλλεύτηκε μία μερίδα στελεχών της Ν.Δ. και το επέβαλε εκ των άνω στην κομματική βάση, στοχεύοντας στην πολιτική διαφοροποίηση της από τον κρατισμό του Καραμανλισμού (Παπαβλασόπουλος Ε. 2004 : 292-295). Το παραπάνω εγχείρημα στέφθηκε από επιτυχία με την εκλογή της Ν.Δ. στην κυβέρνηση την περίοδο 1991-1993 με ατζέντα που περιλάμβανε μία σειρά ιδιωτικοποιήσεων. Μέσα στο συνολικότερο σχέδιο για την απίσχναση του ρόλου του κράτους, για πρώτη φορά μέσα στη Μεταπολίτευση περιλαμβάνεται η μεταρρύθμιση της κοινωνικής πολιτικής και συγκεκριμένα η κοινωνική ασφάλιση.

3.2 Η περίοδος της επιλεκτικής αποφυγής ψόγου (1990-2009)

Οι δύο νόμοι που υιοθετεί η Νέα Δημοκρατία την περίοδο 1991-1993 για τη μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος δεν αλλάζουν τη βασική αρχιτεκτονική του ως προς τον διανεμητικό του χαρακτήρα, αλλά εισάγουν μία ουσιαστική παραμετρική αλλαγή μεταβάλλοντας τους όρους παροχής σύνταξης και άρα μειώνοντας κατά πολύ το επίπεδο της. Έχοντας μία οριακή κοινοβουλευτική πλειοψηφία, η Ν.Δ. εκμεταλλεύεται αρκετές από τις τακτικές αποφυγής ψόγου που αναλύθηκαν παραπάνω.

Καταρχάς για πρώτη φορά εισάγεται ένας εξωτερικός εξαναγκασμός που είχε να κάνει με την ελάφρυνση του κρατικού προϋπολογισμού από τα χρέη των ασφαλιστικών ταμείων ώστε ο πρώτος να διορθώσει τη θέση του, ενόψει και των συνομιλιών με την Ε.Ο.Κ. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο τότε Υπουργός Εθνικής Οικονομίας, Γιώργος Σουφλιάς: « Υπάρχει ο προβληματισμός γιατί βιαζόμαστε να ψηφίσουμε το ασφαλιστικό αφού δεν θα έχει άμεσα αποτελέσματα. Το ψηφίζουμε γιατί δεν μπορούμε να εισαγάγουμε τον προϋπολογισμό του 1991 χωρίς να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα στο ασφαλιστικό σύστημα» (Πρακτικά Βουλής. Διαρκής Επιτροπή Οικονομικών Υποθέσεων, 21/09/1990). Επιπλέον, για να κάμψει τις ισχυρές αντιδράσεις διατήρησε το προηγούμενο συνταξιοδοτικό καθεστώς για όσες κι όσους ήταν ήδη μέσα στην αγορά εργασίας με τις αλλαγές να έχουν εφαρμογή στους νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας μετά την ψήφιση του νόμου. Η ψήφιση αμφοτέρων των νομοσχεδίων έγινε από τα θερινά τμήματα της Βουλής με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να μπορεί να ελέγξει ποιοι βουλευτές της θα είναι σε αυτά και άρα να μην έχει πρόβλημα κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Τέλος, επιχειρήσε να συσκοτίσει το μέγεθος της μείωσης των συντάξεων στο νέο συνταξιοδοτικό καθεστώς «θάβοντας» τις σχετικές διατάξεις

χρησιμοποιήθηκε εκ των υστέρων ως αναλυτικό πλαίσιο εξήγησης των μεταβολών της κοινωνικής πολιτικής. Λόγω ανάλογων ιστορικών τροχιών που χαραζαν ορισμένες από τις χώρες της Νότιας Ευρώπης το αναλυτικό αυτό πλαίσιο απέκτησε το όνομα Νοτιοευρωπαϊκό Μοντέλο Ευημερίας. Αντί πολλών βλ Ferrera (1996).

μέσα σε ένα πλήθος άρθρων νόμου, το 50% εκ των οποίων παρέμεινε ανενεργό (Αλεξόπουλος, Α. 2023). Στο επίπεδο της κοινοβουλευτικής συζήτησης, η κυβέρνηση ενέγραψε τη μεταρρύθμιση στο ευρύτερο πλαίσιο της ανάγκης περικοπής των κρατικών δαπανών, ενώ η αντιπολίτευση εστίασε στα έσοδα του συστήματος θεωρώντας ότι τα όποια ταμειακά ζητήματα θα μπορούσαν να λυθούν με την καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής (Triantafyllou, P. 2007).

Ολόκληρη τη δεκαετία του 1990, και ειδικά μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ όπου τίθενται σαφείς μακροοικονομικοί περιορισμοί για την είσοδο της χώρας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση, η μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος βρίσκεται πολύ ψηλά στην ατζέντα. Στην ουσία το πολιτικό σύστημα εισέρχεται στη φάση διαχείρισης της υποχώρησης της κοινωνικής πολιτικής με ένα ιδεολογικό τέχνασμα. Το ποινικό αίτιο των επιχειρούμενων μεταρρυθμίσεων κοινωνικής πολιτικής συσχευόταν ως το τελικό αίτιο εισόδου της χώρας στην Ο.Ν.Ε. Ωστόσο, οι πολιτικές δυνάμεις κινούνταν με πολύ προσεκτικά βήματα αποφεύγοντας μία ευθεία αντιπαράθεση, επιχειρώντας να αποφορτίσουν ιδεολογικά το ζήτημα του ασφαλιστικού και να το παρουσιάσουν ως ένα αντικειμενικό πρόβλημα που χρίζει εξίσου αντικειμενικής επίλυσης (Κωτσονόπουλος, Λ 2008)

Στη δημιουργία αυτού του κλίματος συνέλαβε ο σχηματισμός μίας επιστημικής κοινότητας γύρω από τη μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού, η σύνθεση της οποίας παγιώθηκε από τα μέσα του 1990 και ύστερα. Ενδεικτικό της δραστηριότητας της συγκεκριμένης επιστημικής κοινότητας συνιστά το γεγονός ότι στην πρώτη περίοδο που διακρίναμε, αυτή της διεκδίκησης ευσήμων, συγκροτείται μόλις μία επιτροπή εμπειρογνομόνων για τη μελέτη του ασφαλιστικού.³ Αντίθετα στη δεύτερη περίοδο, μέσα σε διάστημα δύο δεκαετιών συγκροτούνται δέκα επιτροπές ειδικών εμπειρογνομόνων που δημοσιεύουν ισάριθμα πορίσματα. Ασφαλώς το περιεχόμενο των πορισμάτων αυτών δεν είναι ομοιογενές. Η πλειονότητά τους κινείται στην κατεύθυνση παραμετρικών αλλαγών του ασφαλιστικού συστήματος δίνοντας έμφαση στον οργανωτικό εξορθολογισμό του μέσα από συγχωνεύσεις ασφαλιστικών ταμείων, ή στη διόρθωση της οικονομικής του θέσης μέσα από την προσαρμογή εισφορών ή εξόδων, ανάλογα με το εάν η επιτροπή κινείται ευνοϊκότερα προς τους κοινωνικούς εταίρους ή στην κυβέρνηση. Ξεχωριστή θέση, ωστόσο, κατέχει η επιτροπή Σπράου που δημοσίευσε την έκθεσή της το 1997 και που εκεί προτείνεται μία παραδειγματική αλλαγή του συστήματος, δηλαδή μία μετάβαση σε ένα συνταξιοδοτικό σύστημα τριών πυλώνων σαν και εκείνο που πρότεινε η Παγκόσμια Τράπεζα στις χώρες του Παγκόσμιου Νότου τη δεκαετία του 1990.

Ο 21ος αιώνας ξεκινά με μία αποτυχημένη απόπειρα μεταρρύθμισης του ασφαλιστικού, η σκιά της οποίας βαραίνει το πολιτικό σκηνικό μέχρι την έναρξη της περιόδου των Μνημονίων. Σε μία σπάνια εφαρμογή του παράδοξου του Νίξον στην ελληνική πολιτική, το ΠΑΣΟΚ (το εκσυγχρονιστικό του κομμάτι για την ακρίβεια), το οποίο, όπως είδαμε παραπάνω, χρησιμοποίησε το ασφαλιστικό ως εργαλείο εισοδηματικής πολιτικής, επιχειρήσε να εισάγει μία μεγάλη μεταρρύθμιση, η οποία σύμφωνα με τους εισηγητές της, θα αντιμετώπιζε δραστικά τα διογκούμενα ελλείμματα του ασφαλιστικού συστήματος. Συγκριτικά με την περίπτωση των αρχών του 1990, όπου η Ν.Δ. κατάφερε -με οριακή πλειοψηφία και απέναντι σε μεγάλη κοινωνική αντίδραση- να περάσει την τότε ασφαλιστική νομοθεσία, το εγχείρημα της κυβέρνησης Σημίτη έμοιαζε να έχει τις συνθήκες

3. Για την ακρίβεια, δεν μιλάμε ακριβώς για επιτροπή εμπειρογνομόνων, αλλά για τρεις κύκλους εντατικών σεμιναρίων που διοργανώθηκαν από την υφυπουργό εργασίας Ρούλα Κακλαμανάκη μέσα στο 1983 με στόχο τη θεωρητική και εφαρμοσμένη συζήτηση γύρω από τα προβλήματα του ελληνικού ασφαλιστικού συστήματος. Τα πορίσματά της δημοσιεύθηκαν από το εθνικό τυπογραφείο το 1984 και κυκλοφόρησαν κυρίως στους κόλπους της δημόσιας διοίκησης.

με το μέρος του. Ήταν στον πρώτο χρόνο της διακυβέρνησής της, με άνετη κοινοβουλευτική πλειοψηφία (158 βουλευτές σε σύνολο 300), ενώ η διαμόρφωση της ατζέντας της μεταρρυθμίσεων έμοιαζε ώριμη καθώς η επιστημική κοινότητα γύρω από το ασφαλιστικό είχε ήδη καλλιεργήσει την αναγκαιότητα περειαίρω μεταρρυθμίσεων του όλου συστήματος.

Την άνοιξη του 2001, ο τότε υπουργός Εργασίας, με αφορμή την όξυνση του προβλήματος των ελλειμμάτων μίας σειράς ταμείων ελεύθερων επαγγελματιών και τραπεζοϋπαλλήλων, παραγγέλνει μία μελέτη από την London actuaries και στη βάση αυτής προτείνει μία σειρά μέτρων προς συζήτηση για την εξασφάλιση της μακροχρόνιας βιωσιμότητας του συστήματος. Ανάμεσα σε αυτά περιλαμβάνονταν η αύξηση του ορίου ηλικίας ανδρών και γυναικών στα 65, η συγχώνευση όλων των ασφαλιστικών ταμείων σε οχτώ ταμεία και κάποιες αλλαγές στον τρόπο υπολογισμού της σύνταξης για τους νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας από το 2007 και ύστερα (Triantafyllou, P. 2007:138-139). Το συνδικαλιστικό κομμάτι του ΠΑΣΟΚ μαζί με αρκετά από τα στελέχη του τελευταίου αντέδρασαν αμέσως απέναντι στα σημεία διαλόγου που πρότεινε ο Υπουργός. Για να ληφθούν οι τελικές αποφάσεις σε σχέση με το εάν θα προχωρήσει η μεταρρύθμιση, το Εκτελεστικό Γραφείο του κόμματος συνεδρίασε από κοινού με την Κυβερνητική Επιτροπή στις 19 Απριλίου. Εκεί διατυπώθηκε η άποψη ότι προκύπτει ένα μεγάλο ιδεολογικο-πολιτικό θέμα με τη μεταρρύθμιση, εφόσον υπήρχε ο κίνδυνος η κυβέρνηση με τα προτεινόμενα μέτρα να ταυτιστεί με τη νομοθεσία Σιούφα που είχε υιοθετηθεί το 1992 από τη Νέα Δημοκρατία, (Γιαννίτσος, Τ. 2007:148). Τελικά βρισκόμενη αντιμέτωπη με τις αντιδράσεις του συνδικαλιστικού κομματιού του ΠΑΣΟΚ, το οποίο αναδείχθηκε σε κομβικό παίκτη αρνησικυρίας τη συγκεκριμένη συγκυρία, η κυβέρνηση ανέβαλε τη μεταρρύθμιση, «ανασημάτισε» τον υπουργό και για να κατευνάσει τα πνεύματα στο συνδικαλιστικό κίνημα κατέβασε το επόμενο έτος έναν νόμο (3029/2002) στο πλαίσιο του οποίου δεν προβλέπονταν κάποια αλλαγή στις παροχές, αλλά η σταδιακή ένταξη των ειδικών ταμείων στο Ι.Κ.Α, η οποία από υποχρεωτική στο προσχέδιο του νόμου μετατράπηκε σε προαιρετική ώστε να περάσει από το Κοινοβούλιο.

Ολοκληρώνοντας, σε αδρές γραμμές, την περιοδολόγηση της σχέσης των πολιτικών κομμάτων με την κοινωνική ασφάλιση στη μεταπολίτευση, έχει σημασία να τονιστεί, ότι ο ιδεολογικός διαγκωνισμός σε σχέση με την κοινωνική πολιτική των δύο εκλογικά σημαντικότερων κομμάτων εγγράφεται σε ένα πλαίσιο κομματικού ανταγωνισμού δύο πόλων. Για την ακρίβεια πρόκειται για ένα κομματικό σύστημα πολωμένου πλουραλισμού, το οποίο όμως μετά το 1981 και λόγω της ενισχυμένης αναλογικής που αποτελεί το κύριο εκλογικό σύστημα της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας αναδεικνύει δύο βασικά κόμματα εξουσίας εναλλασσόμενα σε αυτήν μέχρι και τις αρχές της περιόδου των Μνημονίων.⁴ Τη δεκαετία του 1980 ο κομματικός αυτός ανταγωνισμός έχει έντονα ιδεολογικά χαρακτηριστικά, ενώ επίσης φαίνεται οι δύο εκλογικά σημαντικοί πολιτικοί σχηματισμοί να αντιπαράθενται αξιακά. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 ο πολιτικός ανταγωνισμός

4. Ο όρος πολωμένος πλουραλισμός εισήχθη από τον Sartori για να περιγράψει συστήματα πέντε ή έξι κομμάτων μέσα στα οποία περιέρχονται αντι-συστημικά κόμματα, τα οποία είναι συναφή, που σημαίνει ότι έχουν την ικανότητα να επηρεάσουν τον χαρακτήρα του διακομματικού ανταγωνισμού, υπάρχει διμέτωπη αντιπολίτευση που δεν μπορεί να συγχωνευθεί σε έναν ενιαίο πόλο και, τέλος, το κέντρο του πολιτικού συστήματος καταλαμβάνεται από ένα πολιτικό κόμμα ή μία ομάδα κομμάτων (Sartori 1976). Ο Μαυρογορδάτος υποστηρίζει ότι η ελληνική περίπτωση εμπίπτει στον παραπάνω τύπο με τη διαφορά ότι υπάρχει ένας κεντρομόλος ανταγωνισμός ανάμεσα στα δύο μεγαλύτερα κόμματα ΠΑΣΟΚ και ΝΔ, ενώ ο Σεφεριάδης υποστηρίζει ότι αυτός ο ισχυρισμός μάλλον εμπίπτει περισσότερο σε δικομματικό σύστημα του Duverger και ότι η ελληνική περίπτωση του 1981 αντιστοιχεί στον τύπο κομματικού συστήματος που αναλύει ο Sartori δίχως αποκλίσεις. (Μαυρογορδάτος, G. 1984) (Seferiades, S. 1986).

αποφορτίζεται αξιακά και επικεντρώνει σε συγκεκριμένα ζητήματα πολιτικής επί του ασφαλιστικού, στο πλαίσιο κάθε φορά της αποφυγής ευθύνης. Ως εκ τούτου η πολιτική αντιπαράθεση επί του ασφαλιστικού παραμένει οξυμένη, ενώ διεξάγεται πάνω σε έναν κοινό μεταρρυθμιστικό ορίζοντα.

4. Η περίοδος του επιβαλλόμενου εξωτερικού καταναγκασμού των Μνημονίων (2010-2018)

4.1 Το πολιτικό πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων της κοινωνικής ασφάλισης στο φως της νέας διαιρετικής τομής

Η περίοδος των Μνημονίων σηματοδοτεί μία σειρά ανακατατάξεων στο κομματικό σύστημα, στην κοινωνική πολιτική και στον ιδεολογικό λόγο που εκφέρεται από το πρώτο σε σχέση με την αναγκαιότητα μεταρρυθμίσεων της δεύτερης. Στη συγκεκριμένη περίοδο υπάρχουν δύο ουσιώδη σημεία διαφοροποίησης σε σχέση με τις προηγούμενες. Το πρώτο σημείο έχει να κάνει με τον χαρακτήρα της μεταρρύθμισης της κοινωνικής πολιτικής και συγκεκριμένα του ασφαλιστικού συστήματος. Η συζήτηση περί της αναγκαιότητας μεταρρύθμισης του δεύτερου δεν δικαιολογείται απλά στη βάση ενός συνδυασμού βιωσιμότητας του συστήματος και εξωτερικού προσδιορισμού, όπως συνέβαινε από τη δεκαετία του 1990 και ύστερα. Αντίθετα, οι μεταρρυθμίσεις στο ασφαλιστικό την υπό μελέτη περίοδο είναι προϊόντα εξωτερικής επιβολής, εφόσον αποτελούν συμβατικές υποχρεώσεις της χώρας με τους δανειστές της. Επιπλέον, βασική μέριμνα αυτών δεν είναι η βιωσιμότητα του συστήματος, αλλά η όσο γίνεται ευρύτερη απεμπλοκή του κράτους και του προϋπολογισμού του από την παροχή συντάξεων. Αυτό εγγράφεται στην ευρύτερη υποβάθμιση της κοινωνικής πολιτικής από εργαλείο εισοδηματική πολιτικής, σε πολιτική αντιμετώπισης της ακραίας φτώχειας (Παπαθεοδώρου, Χ. 2018:55-56).

Την υπό εξέταση περίοδο υπογράφονται τρία Μνημόνια. Το πρώτο υπογράφεται το 2010 από την Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ επί πρωθυπουργίας Γ. Παπανδρέου. Ο στόχος του πρώτου Μνημονίου, με τριετή αρχικό ορίζοντα, ήταν εμπροσθοβαρής· δηλαδή άμεση περικοπή δαπανών του Δημοσίου τομέα, ώστε να διορθωθούν τα διδύμα ελλείμματα, και στη συνέχεια διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις (Μαυρουδέας, Σ. 2018). Στο πλαίσιο αυτό, ήδη στον κυρωτικό νόμο του Μνημονίου (ν.3845/2010, ΦΕΚ Α65/6-5-2010) προβλέπεται η δέσμευση της κυβέρνησης για μείωση των συντάξεων μέσα από συγκεκριμένα μέτρα, ενώ ακολουθεί ο πρώτος νόμος της κυβέρνησης Παπανδρέου με τίτλο «Νέο Ασφαλιστικό σύστημα και συναφείς διατάξεις, ρυθμίσεις στις εργασιακές σχέσεις» (Ν.3863/2010). Στην προκειμένη περίπτωση, αναθεωρείται συνολικά το πλαίσιο παροχής αναπηρικών συντάξεων και κυρίως κατακερματίζεται η κύρια σύνταξη ανάμεσα σε βασική και αναλογική. Το τελευταίο έχει σαν αποτέλεσμα, σε συνδυασμό με τις επόμενες νομοθεσίες, μία κατακρήμνιση του ποσοστού αναπλήρωσης της σύνταξης που υπολογίζεται από 80% σε 42,5% σε βάθος χρόνου (Κουμαριανός, Ε. 2018:162-164).

Η διπλή αποτυχία του πρώτου Μνημονίου, δηλαδή η αδυναμία επίτευξης των μακροοικονομικών του στόχων και η απώλεια πολιτικής νομιμοποίησης, οδήγησε στο δεύτερο Μνημόνιο. Ένα τμήμα του αφορούσε την ανταλλαγή ομολόγων και εφαρμόζεται από τη μη εκλεγμένη κυβέρνηση Παπαδήμου (η οποία στηρίζεται από τη Ν.Δ., το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και το ΛΑ.Ο.Σ.: Νοέμβριος 2011-

Μαΐος 2012), ενώ το υπόλοιπο τμήμα του που αφορούσε κυρίως περικοπές του δημοσίου τομέα εφαρμόζεται από την συμμαχική κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ-ΝΔ υπό την ηγεσία της τελευταίας (Ιούνιος 2012 - Ιανουάριος 2015).

Τέλος, από το 2015 μέχρι το 2018, εφαρμόζεται από την κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ το Τρίτο Μνημόνιο. Η βασική διαφοροποίηση του τρίτου μνημονίου, σε σχέση με τα υπόλοιπα δύο, είναι ότι πρόκειται για ένα οπισθοβαρές πρόγραμμα. Δηλαδή οι περικοπές και τα δημοσιονομικά μέτρα είχαν προγραμματιστεί σε δεύτερο χρόνο, ώστε να αφηθεί χώρος στην οικονομία για ανάκαμψη, και σε πρώτο χρόνο ήρθαν οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και οι ιδιωτικοποιήσεις. Οι περαιτέρω μεταρρυθμίσεις στο συνταξιοδοτικό σύστημα προβλέπονται και σε αυτήν την περίπτωση όπως και στο πρώτο Μνημόνιο, ως συμβατικές υποχρεώσεις της χώρας. Έτσι, στον κυρωτικό νόμο (ν.4336/2015, Α94/14-8-2015), διατυπώνεται η δέσμευση της κυβέρνησης να ενοποιήσει όλα τα ασφαλιστικά ταμεία σε ένα, να προχωρήσει σε μία γενναία μείωση συντάξεων και να αυξήσει τις εισφορές των συνταξιούχων για υγειονομική περίθαλψη. Ο περίφημος νόμος Κατρούγκαλου (ν.4387/2016), που θα εξετάσουμε παρακάτω, εφαρμόζει αυτές ακριβώς τις δεσμεύσεις.

Το δεύτερο σημείο διαφοροποίησης έχει να κάνει με τη μεταβολή του κομματικού τοπίου εντός του οποίου διεξάγεται ο εν γένει κομματικός ανταγωνισμός, αλλά και ειδικότερα εκείνο το τμήμα του που αφορά στις μεταρρυθμίσεις κοινωνικής πολιτικής. Η έξοδος από τον μεταπολιτευτικό κανόνα, ενός συστήματος πολωμένου πλουραλισμού που φαίνεται ωστόσο στην πορεία να αναπτύσσει μία κεντρομόλο δυναμική δικομματικού χαρακτήρα, τόσο λόγω της κομματικής ταύτιση του εκλογικού σώματος όσο και λόγω του εκλογικού συστήματος, γίνεται εμφανής τον τρίτο χρόνο της κρίσης, το 2012. Οι διπλές εκλογές που διενεργούνται τον συγκεκριμένο χρόνο, και που έχουν εύλογα χαρακτηριστεί ως διπλός εκλογικός σεισμός (Βούλγαρης, Γ Νικολακόπουλος, Η 2014), αναδεικνύουν μία σημαντική αποευθυγράμμιση του εκλογικού σώματος από τις παραδοσιακές κομματικές ταυτίσεις του, σηματοδοτούν την ανάδυση μίας νέας ηγεμονικής διαιρετικής τομής στο πολιτικό σύστημα (μνημόνιο-αντιμνημόνιο) καθώς επίσης και νέα κόμματα τα οποία εκφράζουν την αντιμνημονιακή δυναμική σε αριστερά και δεξιά.

Ο ανταγωνισμός μνημονιακών -αντιμνημονιακών πολιτικών δυνάμεων παράγει ένα ασαφές πολιτικό σκηνικό στο πλαίσιο του οποίου η κομματική ταύτιση των ψηφοφόρων είναι τόσο ισχνή που ακόμη και το μεγάλο bonus κοινοβουλευτικών εδρών που προβλέπεται για το πρώτο πολιτικό κόμμα στις εκλογές, δεν αρκεί για να σχηματιστεί μονοκομματική κυβέρνηση με αποτέλεσμα μέχρι και το τέλος του Γ' Μνημονίου οι κυβερνήσεις να είναι συμμαχικές. Η νέα διαιρετική τομή ήταν αρκετά ισχυρή μέχρι το 2015, σε τέτοιο βαθμό ώστε να ανατραπεί το κριτήριο του ιδεολογικού συνεχούς ως προς τους εταίρους της κυβερνητικής συμμαχίας- που μέχρι τότε φαίνεται να ικανοποιούνταν- και να συμμαχήσουν δύο κόμματα για το σχηματισμό κυβέρνησης από τελείως διαφορετικές ιδεολογικές γεωγραφίες, ο Σύριζα ένα κόμμα στο αριστερό φάσμα της κεντροαριστεράς και οι Ανεξάρτητοι Έλληνες ένα κόμμα στο δεξιό φάσμα της κεντροδεξιάς. Η ισχύς, ωστόσο, αυτής της διαιρετικής τομής εξασθενεί, καθώς η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-Αν.Ελλ. εφαρμόζει και αυτή ένα Μνημόνιο και άρα μετατίθεται στο μνημονιακό τμήμα της διαιρετικής τομής, χωρίς ταυτόχρονα να αποκτά σημαντική πολιτική υπόσταση το αντιμνημονιακό τμήμα της τομής που παραμένει κενό, με αποτέλεσμα αυτή να εξασθενεί έως ότου να εξαφανιστεί στις εκλογές που ακολουθούν μετά το 2019.

4.2. Μεταρρυθμίζοντας το ΣΚΑ στο Α' Μνημόνιο: Εσχατολογικά διλήμματα και μεταφορά ευθύνης στο φως της νέας διαιρετικής τομής

Η υπογραφή του Α' Μνημονίου από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ υπό τον Γ. Παπανδρέου θέτει και το πλαίσιο ερμηνείας των επιχειρούμενων μεταρρυθμίσεων. Το «αφήγημα» της κρίσης και η κρισεολογία διαχέονται στους λόγους των Υπουργών. Ο τότε Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Ανδρέας Λοβέρδος, οι κοινοβουλευτικοί εκπρόσωποι και ο Υπουργός Οικονομικών, Γιώργος Παπακωνσταντίνου επισημαίνουν τη δημοσιονομική αναταραχή που υφίσταται το ΣΚΑ της χώρας και πλαισιώνουν την ανάγκη, η οποία οδηγεί ορθολογικά και πραγματιστικά (Τασσόγλου Μ., 2022, σσ. 210-212) στις δικές τους προτάσεις (ν. 3863/2010). Οι λόγοι, οι οποίοι αναλύονται παρακάτω, ανακτήθηκαν από τις σχετικές συζητήσεις της Ολομέλειας της Βουλής στις 7 και 8 Ιουλίου του 2010.⁵

Ο πραγματισμός εκφράζεται μέσω δίπολων εσχατολογικού περιεχομένου: «*ή χιζουμε ή γκρεμίζουμε*», «*πώχευση ή εθνικός συμβιβασμός*», «*κίνδυνο χρεοκοπίας σε μία ευκαιρία μεγάλων αλλαγών*», τα οποία είναι και η αιτιακή αλυσίδα, απλοποιημένη. Όπως αναφέρει ο Kuipers (Kuipers S., 2006, σσ. 183-186) η πλαισίωση της κρίσης μπορεί να ευοδώσει τα επιθυμητά αποτελέσματα με το λιγότερο πολιτικό κόστος, όταν συνδυαστεί με τις διαχρονικές ατέλειες του συστήματος. Ο συνδυασμός των διαχρονικών προβλημάτων του ΣΚΑ με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, αλλά και το διαχρονικό ζήτημα της δημογραφικής γήρανσης, δύσκολα μπορούν να αμφισβητηθούν ως ανεπαρκείς αιτίες για την ανάγκη μίας πρωτόγνωρης μεταρρύθμισης. Επιπλέον, η παρουσίαση των δίπολων σε απλοποιημένη μορφή, η οποία εξ αρχής θέτει μόνο μία εναλλακτική (*χιζουμε, ευκαιρία μεγάλων αλλαγών*) διευκολύνει την κοινή γνώμη στο να εξάγει τα συμπεράσματα της. Σύμφωνα με τον Pierson (Pierson P., 1994, pp. 18-24) και έρευνες στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας, τα άτομα θα υποκύψουν σε κινδύνους-ρίσκο προκειμένου να μη χειροτερέψουν τη θέση τους, πόσο μάλλον όταν έχουν να επιλέξουν ανάμεσα σε τόσο ακραίες εναλλακτικές. Η απλοποίηση είναι και μία μορφή συσκότισης, δεδομένου ότι αποκρύπτονται οι ουσιαστικές αλλαγές, οι οποίες διαχέονται και στο μέλλον. Ακόμη και να παρακολουθήσει κανείς τις εκτενείς κοινοβουλευτικές συζητήσεις και τις αναλύσεις των νομοσχεδίων, καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολο για τον μέσο πολίτη να εξάγει συμπεράσματα (Burnstein P., 2003), εφόσον απαιτείται ένα καλό επίπεδο οικονομικών γνώσεων, αλλά και γνώσης των προηγούμενων νομοσχεδίων και του ΣΚΑ εν γένει. Το γεγονός αυτό επιδεινώνεται και λόγω των αντικρουόμενων απόψεων των πολιτικών δρώντων, οι οποίες εν τέλει επιβεβαιώνουν ότι δεν είναι ένα ζήτημα πραγματισμού μόνο και έλλειψης εναλλακτικής, αλλά και ένα πολιτικό-ιδεολογικό ζήτημα⁶, στο οποίο γίνεται προσπάθεια να μειωθούν οι εκτενείς αντιδράσεις εκ μέρους της κοινής γνώμης. Επιπρόσθετα, τα δίπολα εντάσσονται και

5. Πρακτικά. Συνεδρίαση Ολομέλειας. 7/7/2010. Διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias?search=on&keywords=%ce%9a%ce%bf%ce%b9%ce%bd%cf%89%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ae+%ce%91%cf%83%cf%86%ce%ac%ce%bb%ce%b9%cf%83%ce%b7&DateFrom=06%2f10%2f2009&DateTo=26%2f01%2f2015&pageNo=1> Πρακτικά. Συνεδρίαση Ολομέλειας. 8/7/2010. Διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias?search=on&keywords=%ce%9a%ce%bf%ce%b9%ce%bd%cf%89%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ae+%ce%91%cf%83%cf%86%ce%ac%ce%bb%ce%b9%cf%83%ce%b7&DateFrom=06%2f10%2f2009&DateTo=26%2f01%2f2015&pageNo=4>

6. Η πληροφορία και η γνώση είναι δύσκολο να αποκτηθεί. Η κατασκευή αιτιακών αλυσίδων σε ένα σύνθετο κοινωνικο-πολιτικό περιβάλλον και εφόσον η πληροφορία σχεδόν πάντα κατανέμεται άνισα, καθίσταται δυσεπίτευκτη (Pierson P., 1994) (Weaver K., 1986) (Burnstein P., 2003).

στην τακτική του «αντισταθμίματος» (compensation), εφόσον παρουσιάζεται μία κατάσταση στην οποία το άτομο καλείται να επιλέξει την προτιμότερη λύση έναντι μίας άλλης, η οποία θα ήταν πιο δυσμενής, ώστε να αντισταθμιστεί η αρνητική του προδιάθεση με ένα θετικό «αντάλλαγμα».

Εντός του πλαισίου της κρισεολογίας βρίσκεται και η καταστροφολογική πλαισίωση, όπως εντοπίζεται και στα λεγόμενα του κύριου Παπουτσιά: «*Το 2009 ήταν το έτος κατά το οποίο η περίοδος της ευμάρειας ή των ψευδαισθήσεων⁷ της, που τόσα χρόνια απολαμβάναμε όλοι μας ως κοινωνία, έφτασε στο τέλος της (...)* ξέσπασε η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση φέροντας το ασφαλιστικό σύστημα, αλλά και την οικονομία της χώρας σε οριακό επίπεδο», η οποία συνδυάζεται και με διαχωρισμούς μεταξύ ομάδων του πληθυσμού: «*κάποιοι ευνοημένοι υψηλών καλύψεων συνταξιούχοι (...)* και οι πληβείοι, δηλαδή οι χαμηλοσυνταξιούχοι και οι άποροι». Με αυτόν τον τρόπο γίνεται ακόμη πιο αναγκαία η μεταρρύθμιση και φαντάζει πιο δίκαια. Το δίκαιο της υπόθεσης, γίνεται προσπάθεια να αποδειχθεί και μέσω της τήρησης του Συντάγματος και της κοινής πορείας με το αξιακό σύστημα της κοινωνίας: «*οι πολίτες μας ζυγίζουν (...)* αλλά κυρίως μας κρίνουν για το αν ο καταστατικός χάρτης, το αξιακό σύστημα της χώρας, της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, το Σύνταγμα, τηρείται». Παρόμοια τακτική, κοινωνικής κατασκευής του πλαισίου έτσι ώστε να συνάδει με τις παραδοσιακές αξίες της κοινωνίας, επιβεβαιώνεται και από τις μεταρρυθμίσεις της Δανίας και της Ολλανδίας (Cox R. H., 2001), όπου η παρουσίαση των αλλαγών σε συνάρτηση με τους κανόνες του συντάγματος και το συνολικότερο παλμό της κοινωνίας αποτελούσαν ένα σημαντικό εργαλείο μείωσης πολιτικού κόστους και αντιδράσεων.

Τέλος, ακόμη μία τακτική μείωσης πολιτικού κόστους που παρατηρείται στους λόγους του Υπουργού και των κοινοβουλευτικών εκπροσώπων, είναι η τακτική της αποφυγής ευθύνης (blame avoidance)⁸, στην οποία η αιτιολόγηση για τις «*κρίσιμες, πολιτικά δαπανηρές, κοινωνικά, πολιτικά κοστοβόρες και σκληρές αποφάσεις*» πραγματοποιείται μέσω της επιβεβαίωσης του αδιεξόδου, λόγω των προηγούμενων πολιτικών επιλογών, των προκατόχων τους (policy feedback). Συγκεκριμένα, τονίζεται από τον κύριο Παπουτσιά «*ο εμπαιγμός του ελληνικού λαού, η προσπάθεια της Νέας Δημοκρατίας να υπερασπιστεί ένα οικοδόμημα το οποίο κυριολεκτικά τίναξε στον αέρα*» και ο κύριος Λοβέρδος αναλαμβάνει να υπενθυμίσει στον ελληνικό λαό την αιτία της προτεινόμενης μεταρρύθμισης, αναφέροντας: «*Μήπως νομίζει κανείς σε αυτή την αίθουσα ότι οι Έλληνες πολίτες έχουν πάθει απώλεια πρόσφατης μνήμης; Μήπως δεν ξέρουν πώς ήρθαμε σήμερα σε αυτήν την κατάσταση;*». Επισημαίνεται ότι «*οι ανεύθυνες επιλογές των προηγούμενων κυβερνήσεων, ήταν που οδήγησαν τα ασφαλιστικά μας ταμεία στο χείλος του γκρεμού. Και τώρα οδηγούμαστε σε απότομη προσαρμογή με το νέο ασφαλιστικό, ενώ θα μπορούσαμε να έχουμε φτάσει εδώ σταδιακά και με πιο ομαλό τρόπο*». Σύμφωνα με τον Weaver (Weaver K., 1986), οι πολιτικοί προτιμούν να αποφύγουν την ευθύνη για τις κοστοβόρες μεταρρυθμίσεις που προωθούν από το να επιβραβευσθούν για τις φιλικές στην κοινή γνώμη μεταρρυθμίσεις, γεγονός, το οποίο οφείλεται στην αρνητική προδιάθεση των εκλογέων. Η αρνητική προδιάθεση έγκειται στο γεγονός ότι παρατηρείται

7. «*ψευδαισθήσεις ότι μπορούσαμε να συνταξιοδοτηθούμε μετά τα 15,20,25 μετρίως 30 χρόνια εργασίας, με συντάξεις που σε ορισμένες περιπτώσεις είναι μεγαλύτερες από τους μισθοί, μετακυλώντας έτσι το κόστος των διαρθρωτικών αναγκών στις επόμενες γενιές*».

8. Η όπως κατηγοριοποιεί ο Weaver (Weaver K., 1986) σε τακτικές αποφυγής της ευθύνης με το να μεταβιβάζεται η ευθύνη σε προηγούμενους σχεδιαστές πολιτικής (find a scapegoat) ή παρόμοια, η διάχυση της ευθύνης σε όσο το δυνατόν περισσότερους σχεδιαστές πολιτικής γίνεται (circle the wagons).

μεγαλύτερη ευαισθησία (και άρα άμεση αντίδραση) στην πιθανότητα απωλειών σε αντίθεση με την πιθανότητα κερδών.

Ως αντεπιχειρήματα στις θέσεις του κυβερνώντος κόμματος προτάσσουν σχεδόν παρόμοιες θέσεις, αλλά με άλλου είδους μανδύα τα κόμματα της αντιπολίτευσης ΣΥΡΙΖΑ και Νέα Δημοκρατία. Αρχικά και το κόμμα της ΝΔ και του ΣΥΡΙΖΑ τονίζουν το εύρος των περικοπών και τη σταδιακή αποσυναρμολόγηση του δημόσιου χαρακτήρα του ασφαλιστικού. Επισημαίνουν, επίσης την αντισυνταγματικότητα ορισμένων άρθρων και την παράβλεψη του Συντάγματος για την υποστήριξη του Μνημονίου. Η βασικότερη διαφορά είναι ότι δε χρησιμοποιείται ο ταξικός λόγος από το κόμμα της ΝΔ σε αντίθεση με τον ΣΥΡΙΖΑ.

Συγκεκριμένα ο Μαρκόπουλος (κοιν. Εκπρ. ΝΔ) φαίνεται να επικρίνει την πλαισίωση του κυβερνώντος κόμματος, σχολιάζοντας τη ρευστότητα των ερμηνειών: *«τα πάντα είναι στην πέρα επάνω, τριβονιαί, λιώνουν και εξαφανίζονται. Εξαερώνονται τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, μια ερμηνεία, δύο ερμηνείες, δέκα ερμηνείες»* επισημαίνοντας την πραγματικότητα: *«Με 360 ευρώ βασική σύνταξη, που βεβαίως θα σκαμπανεβάξει από το ΑΕΠ, από το Δείκτη Καταναλωτή και όλα τα υπόλοιπα; Δεν υπάρχει καμία εγγυοδοσία; Ποιο κοινωνικό κράτος; Δεν είναι βιώσιμο αυτό, είναι «ριφιφι» ελπίδων».* Στην προκειμένη περίπτωση η έλλειψη εγγυοδοσίας και τα σκαμπανεβάσματα αποτελούν μείζον ζήτημα για το κόμμα της αντιπολίτευσης και επικρίνει τη ρευστότητα των ερμηνειών. Το 2021, ωστόσο ως κυβερνών κόμμα, όπως θα δούμε παρακάτω, σε ένα πλαίσιο «ανάπτυξης» πλέον όπου το αφήγημα της κρίσης ως έκτακτης ανάγκης έχει εκλείψει, θα ψηφίσει νομοσχέδιο, με το οποίο θα εντάσσει τη ρευστότητα σταδιακά ακόμη περισσότερο στο ασφαλιστικό, με τις επενδύσεις των συντάξεων. Ο Γ. Βρουτσος (εισηγητής ΝΔ) συνεχίζει στο ίδιο μοτίβο, τονίζοντας τον βαθμό της αποσάθρωσης του ασφαλιστικού: *«θα επιφέρει τη μεγαλύτερη κοινωνική ανατροπή (...) δραματική επιδείνωση σ' ό,τι γνωρίσαμε μέχρι σήμερα στην έννοια του κοινωνικού κράτους (...) αποδόμηση του δημόσιου κοινωνικού χαρακτήρα του ασφαλιστικού συστήματος. (...) πρόκειται για ένα μηχανισμό μείωσης των συντάξεων. προτροπή για να οδηγηθεί είτε στην ιδιωτική ασφάλιση είτε στην αδήλωτη εργασία που θα σημαίνει εισφοροδιαφυγή».* Και οι δύο εκπρόσωποι δημιουργούν μία ζοφερή εικόνα σχετικά με τις προτεινόμενες αλλαγές στο ασφαλιστικό και αυτό συνάδει με το γεγονός, ότι όπως το κυβερνών κόμμα θα χρησιμοποιήσει τις δικές του πλαισιώσεις, με τον ίδιο τρόπο θα ενεργήσει και η αντιπολίτευση, εφόσον διαφοροποιείται και επιθυμεί να επανεκλεγεί μελλοντικά, ιδανικά με αυτοδυναμία (Elmelund-Præstekær Ch. & Emmenegger P., 2013). Όσον αφορά την αντισυνταγματικότητα και την υποταγή στο μνημόνιο, ο Π. Παυλόπουλος επισημαίνει την αντισυνταγματικότητα ορισμένων άρθρων και τονίζει ότι *«βάση του όλου νομοσχεδίου, που είναι προϊόν, όπως ξέρετε, κατά κύριο λόγο του μνημονίου. Το Σύνταγμα είναι το θεμέλιο της έννομης τάξης και ο κυρωτικός νόμος του μνημονίου και όλες οι νομοθετικές και διοικητικές πράξεις πρέπει να υπακούουν στο Σύνταγμα».* Το σύνταγμα όπως φαίνεται από κάθε θητεία ερμηνεύεται κατά το δοκούν, κάτι το οποίο αναφέρεται από την κάθε αντιπολίτευση, όποτε δηλαδή δεν το χρησιμοποιεί η ίδια, ώστε να επικρίνει την έντεχνη διαχείριση του.

Στην ίδια γραμμή όσον αφορά την αποδόμηση του κοινωνικού κράτους/ασφαλιστικού συνεχίζουν και οι εκπρόσωποι του ΣΥΡΙΖΑ χαρακτηρίζοντας τη μεταρρύθμιση *«Ιουλιανό πραξικόπημα (...) σε βάρος των κοινωνικών δικαιωμάτων του ελληνικού λαού»* όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Π. Λαφαζάνης (Κοιν. Εκπρ. ΣΥΡΙΖΑ) επισημαίνοντας και εκείνος την αντισυνταγματικότητα και *«το υπερσύνταγμα, το οποίο είναι το νέο μνημόνιο»* σε πιο έντονο βαθμό, χαρακτηρίζοντας πλέον τη

χώρα «νέα αποικιοκρατία» και «προτεκτοράτο». Το πλαίσιο εκφοράς του λόγου διακρίνεται από μία αντισυστημική χροιά που νοηματοδοτείται στον ορίζοντα της αναδυόμενης-τότε- διαιρετικής δομής Μνημόνιο/Αντιμνημόνιο. Σε αυτό το πνεύμα, οι εκπρόσωποι του ΣΥΡΙΖΑ μπορούν να κατηγορούν τα δύο ισχυρότερα κόμματα της Μεταπολίτευσης που έχουν μοιραστεί την εξουσία και επομένως ευθύνονται για την επιβαρυσμένη κατάσταση του ασφαλιστικού, σε αντίθεση με εκείνους που προτάσσονται ως εναλλακτικό/αντισυστημικό κόμμα και άρα εντός των κινήτρων του είναι η προσέλκυση της ελπίδας των ψηφοφόρων για κάτι νέο, το οποίο θα τους απαλλάξει από τις περικοπές και τις εξαρτήσεις από τους διεθνείς οργανισμούς. Με αυτό το σκεπτικό, ο πρόεδρος του κόμματος Αλέξης Τσίπρας αναφέρει ότι: «οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ και της Νέας Δημοκρατίας, που κυβέρνησαν όλα αυτά τα χρόνια τον τόπο- οδήγησαν το ασφαλιστικό σύστημα της χώρας στο χείλος του γκρεμού» κατηγορώντας τις για κλοπή των αποθεματικών και τζογάρισμα στο χρηματιστήριο. Η κατεύθυνση προς την ιδιωτική ασφάλιση είναι ένα επιπλέον επιχείρημα, το οποίο παραμένει σταθερό και όταν θα είναι πάλι αντιπολίτευση το 2021, κάτι το οποίο όμως δεν κατάφερε να ανασχέσει κατά την κυβερνητική θητεία του το 2016. Τέλος, εκτός από την κοινή γραμμή, ότι παρατηρείται υπακοή στο μνημόνιο «σαλαπατώντας το Σύνταγμα της χώρας, αλλοιώνοντας την κοινοβουλευτική δημοκρατία» επισημαίνεται το μικρό ποσό της σύνταξης των 360 ευρώ και αναφέρεται στο γεγονός δεν θα υπάρχει εργαζόμενος που να έχει 40 συναπτά έτη εργασίας υπό τις παρούσες συνθήκες εργασιακής ανασφάλειας. Οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας και η νομιμοποίηση των μεταναστών, ώστε να πληρώνουν και εκείνοι εισφορές αποτελεί μία βασική επιχειρηματολογία του ΣΥΡΙΖΑ για το πώς θα μπορούσε να επιστρέψει το ΣΚΑ στον δρόμο της βιωσιμότητας.

4.3 Η μεταρρύθμιση του ΣΚΑ στο Γ' Μνημόνιο. Η τακτική της μεταφοράς ευθύνης μέσω της χρηστής διακυβέρνησης.

Η επόμενη μεταρρύθμιση πραγματοποιείται από την κυβέρνηση συνασπισμού του ΣΥΡΙΖΑ-Αν. Ελ με πρωθυπουργό τον Αλέξη Τσίπρα, Υπουργό Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης⁹ τον Γεώργιο Κατρούγκαλο, Υφυπουργό τον Αναστάσιο Πετρόπουλο. Στην περίπτωση της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ παρατηρείται εντονότερα η τακτική της αποφυγής ευθύνης και παράλληλα η συνεχής επισήμανση της ιδεολογικής διαφοροποίησης σε σχέση με τους προκατόχους της. Επιπλέον, ο ριζοσπαστισμός της διαιρετικής τομής Μνημόνιου/ Αντιμνημόνιου φαίνεται να δίνει τη θέση του σταδιακά στον διαχωρισμό Παλιού/Νέου, με το πρώτο να ταυτίζεται με παλαιοκομματικές πελατειακές πρακτικές, ενώ το δεύτερο με τη χρηστή διοίκηση που στοχεύει στην εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος και όχι στο συμφέρον των οργανωμένων συμφερόντων. Έτσι, η κυβέρνηση διαχωρίζει τη σχέση της με τις ομάδες συμφερόντων, και διατυπώνει την τενοκρατική/ εκσυγχρονιστική υπεροχή της σε σχέση με τις κυβερνήσεις του «παλιού» συστήματος. Με αυτόν τον τρόπο καταβάλλεται μία προσπάθεια να αναδειχθεί ο πρωτοποριακός χαρακτήρας της προτεινόμενης νομοθετικής παρέμβασης (v. 4387/2016) (Stiller S., 2010, σ. 28): Όπως παρατηρεί ο αρμόδιος υπουργός Γ. Κατρούγκαλος «Το σύστημα μας φέρνει μία τομή στο

9. Αξίζει να αναφερθούμε στην έμμεση ιδεολογική χροιά στην αλλαγή ονομασίας των Υπουργείων. Στη θητεία του ΠΑΣΟΚ (και των συνασπισμών), η ονομασία περιοριζόταν στο «Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης», ενώ στη θητεία του ΣΥΡΙΖΑ προστέθηκε το «Κοινωνικής Αλληλεγγύης», υποδηλώνοντας την πιο αριστερόστροφη πολιτική ταυτότητα.

ασφαλιστικό, μία τομή που επί δεκαετίες είχε ανάγκη ο τόπος και που το παλιό πολιτικό σύστημα, ακριβώς λόγω της υποκρισίας, της δημαγωγίας, αλλά κυρίως της εμμονής του σε ρυθμίσεις μεμονωμένες, άναρχες και πελατειακές, δε μπορούσε να επιχειρήσει».¹⁰

Η έμφαση στη μετακύλιση της ευθύνης στις προηγούμενες κυβερνήσεις γίνεται ακόμη πιο έντονη από την κυβερνητική πλευρά, με δεδομένο ότι η Αντιπολίτευση εγκυβερνάει συνεχώς την αξιοπιστία της λόγω της μεταστροφής που έκανε από το αντιμνημονιακό στο μνημονιακό στρατόπεδο. Ως εκ τούτου η επίρριψη της ευθύνης από την αντιπολίτευση στην κυβέρνηση της Αριστεράς για τη συνέχιση της υπογραφής των μνημονίων είναι διάχυτη, ενώ επισημαίνεται συνεχώς η αντίθεση λόγων και πράξεων της αριστερής κυβέρνησης. Επομένως, στην επιχειρηματολογία της κυβέρνησης παρατηρείται μία υπόκωφη απολογία και παράλληλη αιτιολόγηση των πράξεων τους με την επίρριψη ευθυνών στους προκατόχους και στο σύστημα που τους κληροδοτήθηκε. Ο αρμόδιος υπουργός Γ. Κατρούγκαλος αιτιολογεί και αναζητεί νομιμοποίηση για τις παρεμβάσεις του ν/σ για «*την εισφορά 20% επί του πραγματικού εισοδήματος για την κύρια σύνταξη*» βασιζόμενος στο άρθρο 4 παράγραφος 5 του Συντάγματος και στο άρθρο 25 παράγραφος 4. Σε αυτά αναφέρεται, ότι οι πολίτες αναλαμβάνουν την καταβολή του δημόσιου μεριδίου που τους αναλογεί με βάση τις δυνάμεις τους, ενώ παράλληλα επιβάλλεται η υποχρέωση της κοινωνικής αλληλεγγύης¹¹. Αυτή η αναφορά αιτιολογεί την «ισονομία» με την οποία αντιμετωπίζονται οι ασφαλισμένοι στο παρόν ν/σ, σε αντίθεση με «*τις παλιές πελατειακές ρυθμίσεις της πατρωνίας που έθρεψε το παλιό σύστημα*», το οποίο έκανε «*τους συνταξιούχους φτωχότερους κατά 40%*» και μείωσε «*τη μέση σύνταξη από τα 1200 ευρώ στα 800 ευρώ*».

Στη συνέχεια, η κατάργηση του ΕΚΑΣ12 αιτιολογείται με την αντικατάσταση του από την εθνική σύνταξη, ως ένα αντιστάθμισμα: «*Αντί να καταργήσουμε το ΕΚΑΣ και να μη βάλουμε τίποτα στη θέση του, όπως κάνατε εσείς με τις διαδοχικές καταργήσεις και μειώσεις παροχών, αντικαθιστούμε το ΕΚΑΣ με την εθνική σύνταξη και μάλιστα με ένα τρόπο που παρέχει πληρέστερη προστασία (...) τη δίνουμε σε όλους (...) με τέτοιο τρόπο (...) ώστε να εξασφαλίσουμε τους συνταξιούχους από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό*». Ο Pierson (Pierson P., 1994, σ. 23) στο παράδειγμα της τακτικής του αντισταθμίσιματος, αναφέρει την επέκταση των ιδιωτικών επιλογών ως πιο ελκυστική. Όπως, για παράδειγμα, την επίσκεψη σε έναν ιδιώτη γιατρό αντί της αναμονής σε ένα δημόσιο νοσοκομείο, στο πλαίσιο της έμμεσης ιδιωτικοποίησης. Στην περίπτωση της εθνικής σύνταξης αντί

---

10. Οι συζητήσεις που αναλύονται παρατίθενται στα Πρακτικά της Βουλής, στις 7 και 8 Μαΐου 2016. Βλέπε Πρακτικά. Συνεδρίαση Ολομέλειας. 7/5/2016. Διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias?search=on&keywords=%ce%9a%ce%bf%ce%b9%ce%bd%cf%89%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ae+%ce%91%cf%83%cf%86%ce%ac%ce%bb%ce%b9%cf%83%ce%b7&DateFrom=26%2f01%2f2015&DateTo=08%2f07%2f2019&pageNo=4> και Πρακτικά. Συνεδρίαση Ολομέλειας. 8/5/2016. Διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias?search=on&keywords=%ce%9a%ce%bf%ce%b9%ce%bd%cf%89%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ae+%ce%91%cf%83%cf%86%ce%ac%ce%bb%ce%b9%cf%83%ce%b7&DateFrom=26%2f01%2f2015&DateTo=08%2f07%2f2019&pageNo=3>

11. Αξίζει να αναφέρουμε στο σημείο αυτό, ότι κάθε κυβέρνηση μεταχειρίζεται και ερμηνεύει τα άρθρα του συντάγματος ανάλογα με τις προθέσεις της. Όπως εξηγεί και ο κύριος Παπουτοής στο προηγούμενο ν/σ, του 2010: «*το άρθρο 22 παράγραφος 5 του Συντάγματος (...) εκεί ορίζεται ότι το κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων (...) ο νόμος αυτός (...) είναι ένα πλέγμα νομοθεσίας με το οποίο ο νομοθέτης εξειδικεύει τη γενική υποχρέωση του κράτους για την παροχή ουσιαστικού κοινωνικής ασφάλισης (...) το σύνταγμα θέτει μία γενική υποχρέωση και από εκεί και πέρα ο νομοθέτης έχει την απόλυτη ελευθερία για την εξειδίκευση αυτής της υποχρέωσης*».

12. Στους χαμηλοσυνταξιούχους γήρατος αναπηρίας και θανάτου χορηγούταν Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων, υπό προϋποθέσεις.

του ΕΚΑΣ ωστόσο δεν υπάρχει αναφορά σε ιδιωτική εναλλακτική, αλλά ένα ποσό που δίνεται σε όλους τους συνταξιούχους, το οποίο ωστόσο είναι ανεπαρκές από μόνο του για μία αξιοπρεπή διαβίωση¹³. Σε σύγκριση με το ΕΚΑΣ, εφόσον τοποθετηθούμε σε πλαίσια καθολικότητας (universality) και επιλεκτικότητας (selectivity και άρα means tested, targeted), θα λέγαμε, ότι σύμφωνα με την ιδεολογική τοποθέτηση της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-Αν.Ελ γίνεται επιτεύξιμη ως ένα βαθμό η νομιμοποίηση της πρότασης. Στο ίδιο πνεύμα, στην περίπτωση της επικουρικής σύνταξης σε αντιδιαστολή- πάλι- με τις μειώσεις που επέφερε η εφαρμογή της ρήτρας μηδενικού ελλείμματος, με βάση τις παρεμβάσεις της προηγούμενης κυβέρνησης, ο Υπουργός αναφέρει: «*Αν εφαρμόζαμε τη ρήτρα μηδενικού ελλείμματος, έχοντας να αντιμετωπίσουμε το έλλειμμα που μας κληρονομήσατε (...) θα έπρεπε να μειώσουμε όλες τις επικουρικές συντάξεις κατά 26%*» και όπως αιτιολογεί στη συνέχεια για το σύνολο των παρεμβάσεων της κυβέρνησης: «*Αντί να έχουμε οριζόντιες μειώσεις, έχουμε εφαρμογή γενικών ομοιόμορφων κανόνων*». Αυτοί οι «γενικοί, ομοιόμορφοι κανόνες», υποστηρίζεται ότι εντάσσονται στα πλαίσια της ανταποδοτικότητας-αναλογικότητας και της ισότητας, ωστόσο, σύμφωνα με την επίδραση της κλιμάκωσης των ποσοστών αναπλήρωσης κατ'έτος, δεν φαίνεται να υλοποιούνται στην πράξη αυτές οι διακηρύξεις. Παρατηρείται ότι τα ποσοστά αναπλήρωσης είναι πολύ υψηλά για λίγα έτη ασφάλισης και χαμηλές συντάξιμες αποδοχές, ενώ είναι χαμηλά για λίγα έτη ασφάλισης με υψηλές αποδοχές. (Κουμαριανός 2018).

Αυτές οι συγκρίσεις μπορούν να κατανοηθούν και ως διαχωρισμοί της κυβέρνησης-πολιτικά από το «*παλιό πελατειακό σύστημα της πατρωνίας*» με ταυτόχρονους διαχωρισμούς και ταυτίσεις στις ομάδες συμφερόντων. Συγκεκριμένα, γίνεται προσπάθεια να δομηθεί η πολιτική ταυτότητα της κυβέρνησης, η οποία ενδιαφέρεται για το δημόσιο συμφέρον και επιδιώκει δικαιοσύνη και ισονομία, όπως επιθυμούν και οι εκλογείς. Όπως αναφέρει και ο Υφυπουργός Εργασίας Α. Πετρόπουλος : «*εμείς βάζουμε κανόνες δικαιοσύνης και ισοτιμίας. Εσείς θέλετε να στρέψετε όλη εκείνη την πολιτική δέσμευση στην κατεύθυνση της ιδιωτικοποίησης της κοινωνικής ασφάλισης και της αντικατάστασης του αναδιανεμτικού συστήματος από ένα σύστημα κεφαλαιοποιϊτικό*» προσθέτει ο Υπουργός: «*προσπαθούμε τα μπλοκάκια και όχι τους μεγαλοεργοδότες (...) αυτοί με την ελίτ, εμείς με τον λαό*» και ο Β. Κόκκαλης (Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος Αν.Ελ.) : «*η Νέα Δημοκρατία θα τα κάνει φοροαπαλλαγές αποδομώντας το κοινωνικό κράτος, ενώ εμείς θα τα επενδύσουμε κυρίως στην ανασυγκρότηση και στην επαναθεμελίωση του κοινωνικού κράτους, για να βγει η χώρα από την οικονομική κρίση όρθια και με τρόπο δίκαιο*». Επομένως, η κυβέρνηση είναι με το μέρος του πολίτη και το αναδιανεμτικό σύστημα, ενώ η αντιπολίτευση είναι εναντίον του πολίτη επιθυμώντας ιδιωτικοποιήσεις, κεφαλαιοποιϊτικό σύστημα και απόσυρση της χρηματοδότησης του Κοινωνικού Κράτους μέσω φοροαπαλλαγών, και άρα είναι υπέρ της ελίτ. Πραγματοποιείται λοιπόν διαχωρισμός τόσο μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης αξιακά, όσο και πολιτών ανάμεσα σε εργαζόμενους, οι οποίοι χρειάζονται το Κοινωνικό Κράτος και μεγαλοεργοδότες-ελίτ, οι οποίοι επωφελούνται από τις φοροαπαλλαγές και το χαμηλό μισθολογικό κόστος.

Σε ό,τι αφορά την στάση της αντιπολίτευσης, βλέπουμε τον Α. Λοβέρδο, ως κοινοβουλευτικό

---

13. Είναι δεδομένο ότι για μία αξιοπρεπή διαβίωση θα αναφερόμασταν στο ενδεχόμενο παροχής καθολικού βασικού εισοδήματος, ωστόσο στην προκειμένη περίπτωση αποτελεί ένα ποσό, το οποίο πρέπει να συνδυαστεί και με τα ποσά της κύριας, ανταποδοτικής και επικουρικής σύνταξης, ώστε να είναι αθροιστικά αξιοπρεπές (όπως άλλωστε αναφέρεται και από τον Γ. Κατρούγκαλο στη συνέχεια). Δεδομένων των μειώσεων και της αναντιστοιχίας με το κόστος ζωής αυτό το άθροισμα μπορεί να θεωρείται απλά βιώσιμο.

εκπρόσωπο τώρα του ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ να υπενθυμίζει τα αντεπιχειρήματα περί αντισυνταγματικότητας των Π. Λαφαζάνη και Π. Παυλόπουλου: «*αν κανείς ανέτρεξε στις ενστάσεις συνταγματικότητας για τον ν.3863/2010, που είχα εισηγηθεί και διάβαζε τι έλεγαν ο κ. Λαφαζάνης, αλλά και ο κ. Παυλόπουλος, θα γελούσε σήμερα, θα κάγαζε*» φανερώνοντας για άλλη μία φορά το διαφορετικό ρόλο της αντιπολίτευσης (Elmelund-Præstekær Ch. & Emmenegger P., 2013). Στη συνέχεια αναφέρει τη «*μείωση των επιδομάτων της χρείας, από τον συμψηφισμό ατομικών διαφορών, από τη μείωση νέων συντάξεων, από την κατάργηση του ΕΚΑΣ*» και διαφοροποιώντας το κόμμα του από το κυβερνών τονίζει ότι: «*ο εξισωτισμός προς τα κάτω αποδοκιμάστηκε σαν μια άθλια τακτική. Μην την αφήσουμε να γίνει θεμελιώδης αξία σ' αυτή τη χώρα*» επιχειρώντας να ταυτίσει το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ με μία τακτική φτωχοποίησης αντί ισότητας και δικαιοσύνης μεταξύ προνομιούχων και μη. Στη συνέχεια η πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ, Φώφη Γεννηματά κάνει λόγο για εξαπάτηση του κυβερνώντος κόμματος απέναντι στον ελληνικό λαό, στον οποίο άλλα έταζε προεκλογικά και άλλα προτάσσει ως κυβέρνηση. Αποτελεί εμφανέστερο παράδειγμα αντίφασης λόγω της αντιμνημονιακής ρητορικής που «*έγινε η επαχθέστερη μνημονιακή πρακτική*» όπως αναφέρει. Στη συγκεκριμένη περίπτωση επιβεβαιώνεται η υπόθεση της «τιμωρίας» των προηγούμενων κυβερνώντων κομμάτων με βάση τις πολιτικές τους επιλογές με την εκλογή ενός νέου κόμματος (Giger N. & Nelson M., 2010, σ. 11) πόσο μάλλον όταν μιλάμε για μία κρίσιμη περίοδο, όπου ο αντισυστημικός λαϊκισμός, υπό μία έννοια, μπορεί να ευοδώσει (Hopkin, J. & Blyth, M., 2019).

Ο Γ. Βρούτσος (κοιν. Εκπρ. ΝΔ) φανερώνει την κοινή γραμμή που έχει στην ουσία και ο ΣΥΡΙΖΑ με τα υπόλοιπα κόμματα «του συστήματος» αναφέροντας ότι υποσχέθηκαν: «*στον ελληνικό λαό περί αφορολόγητου 12000*» αλλά η πρόταση τους είναι 9000. Στην ίδια γραμμή συνεχίζει και ο Πρόεδρος του κόμματος Κ. Μητσοτάκης ασκώντας δριμεία κριτική για τις προεκλογικές υποσχέσεις που αθετούνται με το υπό κατάθεση νομοσχέδιο και τονίζοντας μαζί με τον Α. Γεωργιάδη ότι με αυτόν τον τρόπο αποδεικνύεται η αποτυχία της Αριστεράς στη διακυβέρνηση της χώρας. Η κριτική τους εντοπίζεται κυρίως στα βασικά επιχειρήματα που χαρακτηρίζουν την κομματική τους ταυτότητα, στην αύξηση της φορολογίας και του μισθολογικού κόστους, τα οποία θα οδηγήσουν στην εισφοροδιαφυγή και την αδήλωτη εργασία. Αυτή η τακτική σύμφωνα με τις αντιλήψεις τους θα αποτελέσει την «*ταφόπλακα κάθε αναπτυξιακής προοπτικής της ελληνικής οικονομίας*» (Μητσοτάκης Κ.). Μάλιστα, ο Κ. Μητσοτάκης τονίζοντας την υφεσιακή πολιτική σε αντίθεση με την αναπτυξιακή πολιτική που προτείνει το κόμμα του, διαχωρίζει και τους φορολογούμενους σε συνεπείς και ασυνεπείς: «*το νομοσχέδιο σας εξοντώνει τους συνεπείς φορολογούμενους*». Ο συνδυασμός ενός πιο θετικού πλαισίου (ανάπτυξη) με το διαχωρισμό ομάδων (συνεπείς φορολογούμενοι) μπορεί να δημιουργήσει μία ενναλακτική οπτική στους εκλογείς, όπως και συνέβη στις επόμενες εκλογές του 2019 (Elmelund-Præstekær, Baggesen M., C., Klitgaard, M., & Schumacher, G., 2015). Τέλος, οι τοποθετήσεις της αξιωματικής αντιπολίτευσης ολοκληρώνονται διά στόματος του Αρχηγού της με μία ολομέτωπη επίθεση στην ιδεολογική ταυτότητα της Αριστεράς: «*θα έχουν γκρεμιστεί όλοι οι μύθοι του μεταπολιτευτικού λαϊκισμού και μαζί τους και ο μύθος της Αριστεράς στην εξουσία. Μία αριστερά που μετέτρεψε τα όνειρα των πολιτών που την πίστεψαν σε εφιάλτη και φυσικά δικαίωσαν όλους όσους προειδοποιούσαν ότι αυτή η Αριστερά θα ήταν αδύνατο να διαχειριστεί τις τύχες του τόπου*» να προστίθεται στο συνολικότερο κλίμα κρίσης και δυσπιστίας, το οποίο σε συνδυασμό με το αναπτυξιακό πλαίσιο να αποτελέσει ιδανική πλαισίωση για τις εκλογές που πραγματοποιήθηκαν το 2019.

4. Αλλαγή παραδείγματος: Από την αποφυγή ψόγου στην αρνητική διεκδίκηση ευσέμων (2019-2022)

Οι εκλογές του 2019 φέρνουν στην κυβέρνηση τη Νέα Δημοκρατία με Πρωθυπουργό τον Κυριάκο Μητσοτάκη. Σε αυτή την πρώτη τετραετία μετά τη μνημονιακή περίοδο, το κομματικό τοπίο φαίνεται να επιστρέφει στα γνώριμα μεταπολιτευτικά μονοπάτια (πρόσκαιρα ωστόσο όπως αποδείχτηκε με τις εκλογές του 2023), δηλαδή σταθερή μονοκομματική κυβέρνηση και ένα κομματικό σύστημα πολωμένου πλουραλισμού, με κέντρο βάρους, ωστόσο, τα δύο πιο ισχυρά κόμματα που δίνουν και τον τόνο του κομματικού ανταγωνισμού. Στόχος της νέας κυβέρνησης ήταν η ολοκλήρωση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που παρέμεναν σε εκκρεμότητα από την εποχή των Μνημονίων. Η βασική ιδέα του μεταρρυθμιστικού προγράμματος ήταν η απόσυρση της άμεσης παρέμβασης του κράτους ως ρυθμιστή της ευημερίας των πολιτών και η αποκλειστική σύνδεση της τελευταίας με τις διακυμάνσεις της αγοράς. Αυτό σήμαινε περεταιίρω απόσυρση του κράτους από παραδοσιακούς τομείς κοινωνικής πολιτικής, όπως η υγεία και η κοινωνική ασφάλιση.

Η μεταρρυθμιστική ατζέντα διαμορφώνεται στο σύνολό της στην έκθεση Πισσαρίδη που δημοσιοποιείται το 2020. Εκεί προβλέπεται μία παραδειγματική μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού, μεγαλύτερης κλίμακας από αυτήν της έκθεσης Σπράου πίσω στη δεκαετία του 1990. Πιο συγκεκριμένα, το ασφαλιστικό σύστημα πλαισιώνεται ως ένα βαρίδι από το οποίο η οικονομία πρέπει να ελευθερωθεί ώστε να μεγιστοποιήσει την αναπτυξιακή της δυναμική και ως εκ τούτου η ελαχιστοποίηση της ασφαλιστικής επιβάρυνσης θα επιτευχθεί με τη σταδιακή μετάβαση σε ένα κεφαλαιοποιητικό σύστημα ασφάλισης ξεκινώντας από τις επικουρικές συντάξεις (Κουμαριανός 2023:276). Η συσκευασία της πρότασης Πισσαρίδη σε μεταρρυθμιστικό πακέτο ξεκινά με την είσοδο στην κυβέρνηση τον Αύγουστο του 2020, του υφυπουργού εργασίας Π. Τσακλόγλου, ο οποίος έχει ως βασική αρμοδιότητα το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Η διστακτικότητα του προϊστάμενου υπουργού του Γ. Βρούτση – και του βασικού εκπροσώπου της παραδοσιακής Νέας Δημοκρατίας στα εργασιακά– για το εύρος της μεταρρύθμισης καθυστερεί την υλοποίησή της. Αυτή ξεμπλοκάρει με τον ανασχηματισμό της 4ης Ιανουαρίου 2021, όπου τη θέση του Γ.Βρούτση αναλαμβάνει ο Κ. Χατζηδάκης, άσχετος με τα εργασιακά πλην όμως κατ' επάγγελμα μεταρρυθμιστής. Το νομοσχέδιο κατατίθεται, τελικά τον Ιούλιο του 2021 με τίτλο «Ασφαλιστική Μεταρρύθμιση για τη Νέα Γενιά: εισαγωγή κεφαλαιοποιητικού συστήματος προκαθορισμένων εισφορών στην επικουρική ασφάλιση, ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία Ταμείου Επικουρικής Κεφαλαιοποιητικής Ασφάλισης και άλλες επείγουσες ρυθμίσεις», και θεσπίζει τη δημιουργία ενός Ταμείου Επικουρικής Κεφαλαιοποιητικής Ασφάλισης, το οποίο θα συλλέγει τις σχετικές εισφορές ασφάλισης γήρατος και θα τις κατανέμει στους ατομικούς λογαριασμούς των ασφαλισμένων, απ' όπου και θα γίνεται η επενδυτική διαχείρισή τους από πιστοποιημένους πάροχους (Κουμαριανός 2023: 275).

Στις σχετικές συζητήσεις που ακολουθούν στην ολομέλεια της Βουλής για την ψήφιση του νομοσχεδίου που πραγματοποιούνται στις 1 και 2 Σεπτεμβρίου του 2021 και που αναλύονται παρακάτω, παρατηρούμε μία αλλαγή παραδείγματος στον ιδεολογικό λόγο που αρθρώνει η κυβέρνηση για τη δικαιολόγηση της μεταρρύθμισης. Πλέον, η τακτική δεν είναι εκείνη της αποφυγής ψόγου, αλλά αυτή της διεκδίκησης ευσέμων για το ξήλωμα ενός δυσλειτουργικού συστήματος.¹⁴

14. Βλέπε Πρακτικά. Συνεδρίαση Ολομέλειας. 1-2/9/2021. Διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr/Praktika/>

Σε ένα πρώτο επίπεδο θεμελιώνεται από την πλευρά της κυβέρνησης η «ανάγκη» που καθιστά ως προτιμότερη λύση την κεφαλαιοποίηση της επικουρικής σύνταξης. Όπως επισημαίνουν οι δύο αρμόδιοι υπουργοί της Κυβέρνησης: «*Σήμερα στο διανεμικό σύστημα ενάμιση εργαζόμενοι σπρίζει έναν συνταξιούχο και αυτό δυστυχώς βαίνει μειούμενο (...) δε μπορεί κανείς να μείνει απαθής απέναντι σε αυτό*» «*Αλλάζει η αρχιτεκτονική της επικουρικής ασφάλισης, προκειμένου το ασφαλιστικό σύστημα της χώρας να προσαρμοστεί κατάλληλα για την αντιμετώπιση των σοβαρών προκλήσεων που θέτει στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης η δημογραφική γήρανση, αλλά και άλλες παθογένειες, όπως το μέγεθος της αδήλωτης εργασίας και κατ'έκταση το ίδιο το μοντέλο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας*». Η μετάβαση προς ένα κεφαλαιοποιητικό σύστημα επικυρώνεται συνεχώς στους λόγους και των δύο δρώντων μέσω της τακτικής της αποφυγής ευθύνης¹⁵ για παν ενδεχόμενο, καθώς νομοθετούνται παρεμβάσεις, οι οποίες έχουν πραγματοποιηθεί και στις περισσότερες προηγμένες χώρες, οπότε συντελείται μία μεταρρύθμιση, η οποία αξίζει επιβράβευσης καθ'ότι συνιστά επιτυχημένη μεταφορά πολιτικής από το εξωτερικό. Όπως επιβεβαιώνουν και ο Υπουργός με τον Υφυπουργό: «*Αυτό που κάνουμε είναι ένα σύστημα που τις τελευταίες δεκαετίες εισάγεται ολοένα και περισσότερο σε πολλές προηγμένες χώρες του πλανήτη (...) με αξιοζήλευτο κράτος πρόνοιας (...) η εμπειρία των χωρών αυτών δείχνει ότι οι πραγματικές αποδόσεις των κεφαλαιοποιητικών συστημάτων έχουν μεν υψηλότερες διακυμάνσεις από αυτές των διανεμικών, αλλά μακροχρονίως είναι πολύ υψηλότερες και ιδίως από αυτές των διανεμικών συστημάτων*». Στην τελευταία πρόταση ιδίως, παρουσιάζεται έντεχνα ως αντιστάθμισμα στις διακυμάνσεις του κεφαλαιοποιητικού οι υψηλές αποδόσεις του στο μέλλον. Οι υψηλές αποδόσεις, οι οποίες διαχέονται μακροπρόθεσμα συσκοτίζουν τους κινδύνους και το ρίσκο, που μπορεί να δημιουργηθεί από τον πληθωρισμό και τις συνεχείς κρίσεις κάθε τύπου. Ζητήματα τα οποία διαβεβαιώνουν ότι θα επιλυθούν από την κρατική εγγύηση: «*Το κράτος εγγυάται τις αρνητικές αποδόσεις (...) με βάση τη διεθνή εμπειρία (...) σε ελάχιστες περιπτώσεις θα χρειαστεί να γίνει χρήση αυτής της εγγύησης*» «*ακόμη και στραβά να πάνε τα πράγματα στις αγορές και στις επενδύσεις διαχρονικά μέχρι να πάρει ο νέος άνθρωπος τη σύνταξη πάλι θα πάρει με την εγγύηση του κράτους (...) συν τον πληθωρισμό*». Όπως παρατηρήθηκε και στις περιπτώσεις πιο προηγμένων χωρών¹⁶, η μετάβαση αυτή παρουσιάζει αρκετά προβλήματα, επιπρόσθετο λειτουργικού και διοικητικού κόστους και διαφθοράς, τα οποία επιβαρύνουν τον κρατικό προϋπολογισμό, την στιγμή που θα ήταν συνετό να μην προστεθεί ένα επιπλέον πρόβλημα στην ήδη περίπλοκη εξίσωση του ΣΚΑ.

Οι αποδόσεις αυτές αποτελούν άλλη μία αιτιολόγηση σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της οικονομίας. Συγκεκριμένα: «*Η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση (...) να δημιουργήσει αποταμιεύσεις, σημαντικό τμήμα των οποίων θα επενδυθεί στην ελληνική οικονομία δίνοντας ώθηση στην παραγωγικότητα και την οικονομική ανάπτυξη, δημιουργώντας περισσότερες και καλύτερες αμειβόμενες θέσεις εργασίας, γεγονός που θα οδηγήσει και σε υψηλότερους άμεσους και έμμεσους φόρους και εισφορές κοινωνικής ασφάλισης*» εφόσον εννοείται ότι «*μας νοιάζει και θα έπρεπε να μας νοιάζει ως κράτος και Βουλή των Ελλήνων η καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής*» και εφόσον τα πετυχαίνει όλα αυτά, η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση: «*Αυτό το νομοσχέδιο είναι πολύ σημαντική μεταρρύθμιση. Αξίζουν συγχαρητήρια στην ομάδα που εργάστηκε για την προετοιμασία αυτού*». Από ότι φαίνεται και αυτή η

[Synedriaseis-Olomeleias?search=on&DateFrom=01%2f07%2f2021&DateTo=30%2f09%2f2021&pageNo=2](#) και

15. Σύμφωνα με τον Weaver, με αυτόν τον τρόπο οι πολιτικοί «πηδάνε στο βαγόνι» (jump on the bandwagon), υποστηρίζοντας πολιτικά δημοφιλείς ιδέες.

16. Όπως της Σουνδίας (EPC Working Group on Ageing and Sustainability, 2020).

νομοθετική «πρωτοπορία» υποστηρίζεται, ότι επιλύει ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που ταλανίζουν την ελληνική οικονομία και κοινωνία. Ένα από αυτά, είναι η εισφοροδιαφυγή και η μείωση της αδήλωτης εργασίας. Βέβαια, μετά τη μεταρρύθμιση του 2016 και του 2020, τα ζητήματα αυτά αντιμετωπίζονταν, μέσω του ασφαλιστικού, με την εφαρμογή της νοπτής κεφαλαιοποίησης στην επικουρική ασφάλιση, την αύξηση, δηλαδή, της σύνδεσης εισφορών-παροχών, γεγονός που έχει ήδη βελτιώσει την ανταποδοτικότητα (Θεοδωρουλάκης Μ., 2021) ακόμη και αν εξακολουθεί να εντάσσεται σε ένα εισφοροεισπρακτικό πλαίσιο, το οποίο επικεντρώνεται κυρίως στην δημοσιονομική διαχείριση των εσόδων του κράτους (Μπέτσος Β. & Ρόμπολνς Σ., 2016). Ακόμη, το ζήτημα της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, το οποίο επιλύεται μέσω της κεφαλαιοποίησης της επικουρικής, παρουσιάζεται απλουστευτικά και μεμονωμένα. Η εισαγωγή του επενδυτικού χαρακτήρα στο ΣΚΑ με σκοπό τις επενδύσεις στην εγχώρια- και όχι μόνο οικονομία- καθώς «*το ποσοστό των επενδύσεων στο ΑΕΠ στην Ελλάδα είναι το χαμηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση*» (σύμφωνα με τον Π Τσακλόγλου) και «*οι επενδύσεις είναι το καύσιμο της οικονομίας*», εισάγει ταυτόχρονα και τον κίνδυνο των αγορών, ο οποίος δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει. Η κρατική εγγύηση για αυτό τον κίνδυνο, δεδομένων των κρίσεων (όπως η οικονομική και της πανδημίας), είναι σαν να αποδέχεται τα επιπλέον δημοσιονομικά βάρη και να δημιουργεί την αναπαραγωγή δημοσιονομικών ελλειμμάτων, αντί να τα περιορίζει. Όπως αναφέρει και ο Pierson (Pierson P., 1994, σσ. 149-155), σχετικά με την τακτική της απόσυρσης της χρηματοδότησης για το κράτος, η μετάβαση προς τη χρηματοδότηση από αβέβαιους πόρους, όπως είναι οι αμφίβολες αποδόσεις των επενδύσεων στο μέλλον, οδηγεί σταδιακά στον περιορισμό των εσόδων.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα επιχειρήματα περί αποδόσεων και οικονομικής ανάπτυξης στο μέλλον συσκοτίζουν τις αρνητικές επιπτώσεις και είναι σχεδόν δεδομένο ότι οι ομάδες συμφερόντων (νέοι, συνταξιούχοι, εργαζόμενοι) αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της πληροφόρησης που προαναφέρθηκε και της ελλιπούς οικονομικής γνώσης (economic literacy).

Τέλος, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση με τους διαχωρισμούς και τις ταυτίσεις και στην προκειμένη περίπτωση πραγματοποιείται ο διαχωρισμός της κυβέρνησης, η οποία ενδιαφέρεται για το μέλλον των νέων σε αντίθεση με την αντιπολίτευση, η οποία εφόσον φέρνει αντιρρήσεις, δεν ενδιαφέρεται. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει ο Κ. Χατζιδάκης: «*Θα περίμενα να έχουν δει τη διεθνή εμπειρία, να έχουν δει ότι το νομοσχέδιο αυτό εξασφαλίζει μεγαλύτερες επικουρικές συντάξεις για τους νέους και να μη βρίσκονται απέναντι στους νέους (...) τί είδους αντιπολίτευση κάνετε; (...) μιλάμε για μία αντιπολίτευση που με τις πράξεις της στρέφεται εναντίον των νέων ανθρώπων με την πολιτική που εκφράζει (...) μας βλέπουν και κρίνουν. Βλέπουν ποιος κάνει ένα άνοιγμα στη νέα γενιά και ποιος προτάσσει τις ιδεοληψίες του (...) βάζετε τα δόγματα σας πάνω από τους νέους ανθρώπους (...) σας χαρίζουμε τα δόγματα σας και κρατάμε σταθερά το μέλλον μας στραμμένο προς τους νέους ανθρώπους*». Με αυτό τον τρόπο γίνεται προσπάθεια συγκέντρωσης του πολιτικού κόστους στην αντιπολίτευση με παράλληλη επισήμανση της σημασίας της μεταρρύθμισης για το μέλλον των νέων και άρα καλλιέργειας της εμπιστοσύνης των νέων ψηφοφόρων στη νυν κυβέρνηση. Συμπερασματικά έχουμε μία τακτική η οποία συνδυάζει εντέχνως τη συσκότιση και τη διεκδίκηση ευσήμεν μέσω της μετατροπής του ασφαλιστικού από ένα πρόβλημα που εμπόδιζε την οικονομική ανάπτυξη σε ένα εφελτήριο αυτής.

Τα κόμματα της αντιπολίτευσης ΠΑΣΟΚ-ΚΙΝΑΛ και ΣΥΡΙΖΑ επιχειρούν να αντιστρέψουν αυτή τη διεκδίκηση ευσήμεν αντιστρέφοντας τη θετική σχέση οικονομίας ασφαλιστικού που

προσπαθεί να τεκμηριώσει η κυβέρνηση. Συγκεκριμένα, η Πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ Φ.Γεννηματά κατηγορεί το ν/σ για «κατάργηση του αναδιανεμητικού συστήματος» και το πέρασμα «προς ένα σύστημα που θα κυριαρχεί το ατομικό συμφέρον, ξεκινώντας από τις επικουρικές συντάξεις», κάτι για το οποίο είχε κατηγορηθεί και το κόμμα του ΠΑΣΟΚ με το ν/σ του 2010 επί Α. Λοβέρδου. Ο Κ. Σκανδαλίδης (κοιν. Εκπρ. ΠΑΣΟΚ) προσπαθεί να ρίξει φως στη συσκότιση που γίνεται μέσω της αναπτυξιακής πλαισίωσης του κυβερνώντος κόμματος αναφέροντας ότι: «όσο δεν υπάρχει εισόδημα αξιοπρεπούς διαβίωσης, όσο δεν υπάρχουν θέσεις πλήρους και καλά αμειβόμενης απασχόλησης (...) δεν υπάρχουν ίσες ευκαιρίες και αξιοκρατικές επιλογές» κάτι το οποίο υποστηρίζει και ο ΣΥΡΙΖΑ με τον Πρόεδρο του Α. Τσίπρα να αναφέρει πιο συγκεκριμένα την κατάργηση του οχταώρου και τη διάλυση της Επιθεώρησης Εργασίας και των συλλογικών συμβάσεων. Επιπλέον, ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΣΥΡΙΖΑ, Π. Σκουρλέτης προσπαθεί να επισημάνει την «έμμεση ιδιωτικοποίηση» και να υπενθυμίσει ότι το κόμμα του «κατόρθωσε να σπάσει το φαύλο κύκλο των μνημονίων» κατηγορώντας την Κυβέρνηση για επαναφορά νέου μνημονίου που θα επιφέρει η σύνδεση των συντάξεων με το χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Στην προκειμένη περίπτωση και τα δύο κόμματα προτείνουν τις εναλλακτικές της πλήρους απασχόλησης, με το ΣΥΡΙΖΑ να τοποθετεί στο προσκήνιο και το μεταναστευτικό για ένα καλύτερο ισοζύγιο εισφορών-παροχών και δείκτη εξάρτησης, παραμένοντας στις ιδεολογικές τους τάσεις. Ωστόσο, η τακτική της αρνητικής διεκδίκησης ευσήμων που εφάρμοσε η κυβέρνηση φαίνεται να δούλεψε υπέρ της όπως έδειξε και η επανεκλογή της το 2023.

5. Συμπεράσματα

Η πρώτη περίοδος της Μεταπολίτευσης διακρίνεται από τη μετάβαση του ελληνικού πολιτικού συστήματος σε ένα δημοκρατικό καθεστώς με υψηλό βαθμό πολιτικοποίησης στο πλαίσιο του οποίου θεμελιώνονται για πρώτη φορά πολιτικά κόμματα μαζικού τύπου στη βάση γενικότερων ιδεολογικών προσανατολισμών. Τα δύο εκλογικά σημαντικά πολιτικά κόμματα, εάν και ανήκουν σε διαφορετικές κομματικές οικογένειες, φαίνεται ότι υιοθετούν μία τακτική διεκδίκησης ευσήμων σε ό,τι αφορά την κοινωνική πολιτική και φροντίζουν για την επέκτασή της, καθώς την αντιλαμβάνονται ως ένα εργαλείο εισοδηματικής πολιτικής. Την δεκαετία του 1980, η τάση αυτή ενισχύεται περαιτέρω στο ΠΑΣΟΚ, όπου παρατηρούμε την ανάπτυξη ενός τυπικού σοσιαλδημοκρατικού λόγου στο επίκεντρο του οποίου βρίσκεται η αναδιανομή, τα κοινωνικά δικαιώματα και η ιδιότητα του πολίτη. Αντίστοιχα, η Νέα Δημοκρατία την ίδια περίοδο αρχίζει σταδιακά να εγκαταλείπει την έμφαση που έδινε στο κράτος ως μέσου ενίσχυσης των εισοδημάτων και να υιοθετεί μία περισσότερο νεοφιλελεύθερη τάση επικεντρώνοντας στο άτομο και την αγορά.

Από τη δεκαετία του 1990 μέχρι και την έναρξη των Μνημονίων, το πολιτικό πλαίσιο της μεταρρύθμισης της κοινωνικής πολιτικής και ιδιαίτερα του ΣΚΑ προσομοιάζει στο μοτίβο της Νέας Πολιτικής του Κοινωνικού Κράτους που χαρακτηρίζει την ίδια περίοδο τις δημοκρατίες της Δύσης (Pierson P., 1996). Μολονότι ο κομματικός ανταγωνισμός εξακολουθεί να είναι έντονος, στο ζήτημα της μεταρρύθμισης του ΣΚΑ, εγκαταλείπεται η πρότερη ιδεολογική τοποθέτηση ότι αυτό αποτελεί ένα εργαλείο εισοδηματικής πολιτικής, που παρέπεμπε σε ευρύτερα Κεϋνσιανά πλαίσια πολιτικής, και πλέον εμπεδώνεται η ανάγκη μεταρρύθμισής του με τέτοιο τρόπο ώστε η

εκάστοτε κυβέρνηση που την εισηγείται να αποφύγει όσο το δυνατόν περισσότερο το πολιτικό κόστος ώστε να μην ρισκάρει την μη επανεκλογή της. Όλο και περισσότερο παρατηρούμε μία επίφαση ιδεολογικών διαμαχών, ενώ ενισχύεται οι διάφορες τακτικές πλαισίωσης της μεταρρύθμισης και αποφυγής ψόγου. Η μετάθεση αυτή από το ευρύτερο ιδεολογικό πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής στην άρθρωση ιδεολογικού λόγου με έμφαση στην επικοινωνιακή τακτική συνδέεται με τη ροπή των δύο εκλογικά σημαντικότερων πολιτικών κομμάτων, του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ, προς το μοντέλο του πολυσυλλεκτικού κόμματος. Ένα επιπλέον σημαντικό στοιχείο που ενισχύει της τακτικές αποφυγής ψόγου είναι η ανάδυση, την εν λόγω περίοδο, μίας επιστημικής κοινότητας πολιτικής η οποία αναδεικνύει το ζήτημα του ΣΚΑ ως ένα αντικειμενικό προς επίλυση πρόβλημα. Εφόσον η πλαισίωση του προβλήματος είναι δεδομένη, τα πολιτικά κόμματα αναλαμβάνουν την πολιτική διαχείριση φροντίζοντας να περιορίζουν ενδεχόμενες πολιτικές ζημιές.

Η τάση αυτή ενισχύεται κατά τη μνημονιακή περίοδο, η οποία δημιουργεί νέες διαιρετικές τομές, μετασχηματίζει το κομματικό σύστημα και οδηγεί σε πιο σύνθετες και ταυτόχρονα αντιπαραθετικές τακτικές αποφυγής ευθύνης. Πλέον το επειγόν της μεταρρύθμισης δεν χρειάζεται να στοιχειοθετηθεί όπως παλιότερα. Η μεταρρύθμιση του ΣΚΑ είναι πλέον μία εξωτερική επιβολή και συνιστά συμβατική υποχρέωση της χώρας προς τους δανειστές της. Αυτό επιτρέπει στην Κυβέρνηση του Α' Μνημονίου να εισάγει τη μεταρρύθμιση πλαισιωμένη από μία εσοχατολογικού τύπου κρισεολογία επιχειρώντας ταυτόχρονα να αποφύγει την ευθύνη μεταφέροντάς την στην κακοδιαχείριση των προηγούμενων. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, η Αντιπολίτευση μετατοπίζει το κέντρο βάρους της πολιτικής αντιπαραθέσεως στο *in statu nascenti* πολιτικό καθεστώς της Τρόικα που επιβουλεύεται όλες της κοινωνικές κατακτήσεις της Μεταπολίτευσης. Η τακτική της μεταφοράς ευθύνης εφαρμόζεται πολύ πιο συστηματικά στις μεταρρυθμίσεις στο ΣΚΑ που εισάγει η Κυβέρνηση την περίοδο του Γ' Μνημονίου. Έχοντας εκλεγεί για πρώτη φορά στην Κυβέρνηση, τα κόμματα που την απαρτίζουν διαθέτουν το πλεονέκτημα μίας νέας διαίρεσης ανάμεσα σε Παλιό/ Νέο με το δεύτερο να συστήνεται ως κυβερνητικά αξιόπιστο και ικανό να φέρει σε πέρας βαθιές τομές στο ΣΚΑ με μέριμνα την υπεράσπιση των εισοδηματικά αδύναμων μέσα σε αυτό. Η Αντιπολίτευση υπονομεύει τη μεταφορά ευθύνης που επιχειρεί η Κυβέρνηση μέσω της διαίρεσης Παλιού/Νέου επερωτώντας την αξιοπιστία της λόγω της μεταστροφής των κυβερνητικών εταίρων από πολεμίων των Μνημονίων σε εφαρμοστές αυτών. Παράλληλα, ωστόσο, με την αμφισβήτηση της κυβερνητικής ικανότητας, η αξιωματική αντιπολίτευση επιστρατεύει μία ιδεολογική πλαισίωση του ΣΚΑ, το οποίο επιχειρεί να συνδέσει με τις αναπτυξιακές προοπτικές της χώρας, η καλύτερα της έλλειψης αυτών λόγω των κυβερνητικών μεταρρυθμίσεων.

Αυτό οδηγεί σε μία αλλαγή παραδείγματος στην πλαισίωση των μεταρρυθμίσεων τη μεταμνημονιακή περίοδο. Εδώ παρατηρούμε μία ανεστραμμένη μορφή της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου, με την έννοια ότι η ιδεολογία επιστρέφει στην πλαισίωση της μεταρρύθμισης της κοινωνικής πολιτικής και η κυβέρνηση υιοθετεί την τακτική της διεκδίκησης ευσέμων πλην όμως όχι για την ενίσχυση του ΣΚΑ, αλλά για την πλήρη ιδιωτικοποίησή του, η οποία λανσάρεται ως ένας βασικός μοχλός οικονομικής ανάπτυξης. Η νέα αυτή τακτική μπορεί να εννοιοποιηθεί ως αρνητική διεκδίκηση ευσέμων και φαίνεται ότι η ελληνική περίπτωση συμβαδίζει με την τάση επιβράβευσης που υπάρχει στα ευρωπαϊκά πολιτικά συστήματα για μεταρρυθμίσεις που οδηγούν στην υποχώρηση του Κοινωνικού Κράτους. Πρόκειται για μία τάση που φαίνεται να τροποποιεί τον βασικό πυρήνα τακτικών της Νέας Πολιτικής του Κοινωνικού Κράτους ύστερα από τρεις τουλάχιστον δεκαετίες λιτότητας.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Elmelund-Præstekær Ch. & Emmenegger P. (2013). “Strategic Re-Framing as a Vote Winner: Why Vote-Seeking Governments Pursue Unpopular Reforms”. *Scandinavian Political Studies*, 36(1): 23-42.
- Ferrera ,M. (1996). “The southern model of welfare in social Europe”, *Journal of European Social Policy*, 6 (1): 17-37.
- Burnstein P. (2003). “The impact of Public Opinion on Public Policy: A Review and an Agenda”. *Political Research Quarterly*, 56(1): 29-40.
- Castles, F.(2006). “The Welfare State and Democracy: On the development of Social Security in Southern Europe, 1960-1990” in Gunther,R.,Diamandouros, N.,Sotiropoulos,D.(επιμ.)(2006), *Democracy and the state in the New Southern Europe*, Οξφόρδη: Oxford University Press:42-86.
- Conti N., Hutter S. & Nanou K. (2017).” Party competition and political representation in crisis: An introductory note”. *Party Politics*, 24(1): 3-9.
- Cox R. H. (2001). “The Social Construction of an Imperative: Why Welfare Reform Happened in Denmark and the Netherlands but Not in Germany”. *World Politics*, 53(3): 463-498.
- Elmelund-Praestekaer & Baggesen Klitgaard M. (2012). “Policy or Institution? The political choice of retrenchment strategy”. *Journal of European Public Policy*, 19(7):1089-1107.
- Elmelund-Præstekær, C., Klitgaard, M., & Schumacher, G. . (2015). “What wins public support? Communicating or obfuscating welfare state retrenchment”. *European Political Science Review*, 7(3): 427-450.
- EPC Working Group on Ageing and Sustainability. (2020). *The Swedish pension system and pension projections until 2070*. Ανάκτηση από https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2021-05/se_-_ar_2021_final_pension_fiche.pdf
- Giger N. & Nelson M. (2010). “The electoral consequences of welfare state retrenchment: Blame avoidance or credit claiming in the era of permanent austerity?” *European Journal of Political Research*, 50(1): 1-23.
- Hopkin, J. & Blyth, M. (2019). “The Global Economics of European Populism: Growth Regimes and Party System Change in Europe”. *Government and Opposition*, 54(2):193-225.
- Kersbergen,V,K, Manow,P, (επιμ.)(2009), *Religion, Class Coalitions and Welfare States*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Korpi, W.(1983), *The Democratic Class Struggle*, Λονδίνο:Routledge
- Kuipers S. (2006). *The Crisis imperative. Crisis Rhetoric and Welfare State Reform in Belgium and the Netherlands in the early 1990s*. Άμστερνταμ: Amsterdam University Press.
- Mares,I.(2003), *The Politics of Social Risk: Business and Welfare State Development*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Mavrogordatos,G.(1984), *The Greek Party System: A case of “Limited but Polarised Pluralism”?* στο Bartolini,S, Mair,P.(επιμ.)(1984), *Party Politics in Contemporary Western Europe*, Λονδίνο:Frank Cass:156-170.

- Petmesidou, M.(1991). “Statism, social policy and the middle classes in Greece”, *Journal of European Social Policy*, 1:31-48.
- Pierson P. (1994). *Dismantling the Welfare State? Reagan, Thatcher, and the Politics of Retrenchment*. Κέμπριτζ:Cambridge University Press.
- Pierson P. (1996). “The New Politics of the Welfare State”. *World Politics* ,48(2): 143-179.
- Sartori, G.(1976). *Parties and Party Systems: A framework for analysis* Κέμπριτζ:Cambridge University Press.
- Seferiades,S(1986), “Polarization and Nonproportionality: The Greek Party System in the Post-war Era”, *Comparative Politics*, 19(1):69-93.
- Stiller S. (2010). “Ideational Leadership: Key to Overcoming Welfare State Resistance to Change” στο S. Stiller, *Ideational leadership in German Welfare State Reform*, Άμστερνταμ: Amsterdam Univeristy Press: 21-44.
- Stiller S. (2010). *Ideational leadership in German Welfare State Reform*. Amsterdam Univeristy Press.
- Swenson A. P. (2004). Varieties of Capitalist Interests: Power, Institutions, and the Regulatory Welfare State in the United States and Sweden. *Studies in American Political Development*, 18: 1-29.
- Triantafyllou,P.(2007). “Greece: Political competition in a majoritarian system” στο Immergut,E, Anderson,K. Schulze,I.(επιμ.)(2007). *West European Pension Politics*, Οξφόρδη:Oxford University Press:97-150.
- Weaver K. (1986). The Politics of Blame Avoidance. *Journal of Public Policy*, 371-398.
- Wenzelburger G. & Horisch F. (2015). Framing Effects and Comparative Social Policy Reform: Comparing Blame Avoidance Evidence From Two Experiments. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*,18(2): 157-175.

Ελληνόγλωσση

- Αλεξόπουλος, Α.(2023)» Η δομή των μεταρρυθμιστικών νόμων στην Τρίτη Ελληνική Δημοκρατία», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, υπό δημοσίευση.
- Βασιλόπουλος, Π., & Βερναρδάκης Χ. (2015). Η εκλογική αποχή στην Ελλάδα: 2000-2019. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, σσ. 1-24.
- Βούλγαρης, Γ, Νικολακόπουλος, Η.(επιμ.)(2014), *Ο Διπλός εκλογικός σεισμός*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Βουδούρης Δ., Εβερτ Μ., Καρατζάς Χ., (1976). *Νέες Θέσεις. Ανάλυση ιδεολογικών αρχών της Ν.Δ.*, Αθήνα: Νέα Πολιτική.
- Γράβαρης, Δ.(1996), «Το χτίσιμο του κοινωνικού κράτους: Από τον κομματικό λόγο στις κρατικές πολιτικές» στο Σπουρδαλάκης,Μ.(επιμ.)(1996). *ΠΑΣΟΚ, Κόμμα-Κράτος-Κοινωνία*, Αθήνα: Πατάκη:91-121
- Γιαννίτσος,,Τ.(2007), *Το ασφαλιστικό ως ορφανό πολιτικής και μία Διέξοδος* , Αθήνα: Πόλις.
- Downs, A.(1997/1957), *Οικονομική Θεωρία της Δημοκρατίας*, Αθήνα: Παπαζήσης
- Esping-Andersen C. (2014). *Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού και της ευημερίας* . Αθήνα: Τόπος.
- Θεοδωρουλάκης Μ. (2021). *Εισαγωγή Συστήματος Κεφαλαιοποιητικής Επικουρικής Σύναξης στην Ελλάδα: Ιδεοληπτική, ξεπερασμένη και αμφιβόλου αποτελέσματος πρόταση με υψηλό κόστος*. Αθήνα: ΕΝΑ Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών.

- Καζάκος, Π. (2001), *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*. Αθήνα: Παττάκης
- Κουμαριανός, Β. (2023), *Η Κοινωνική ασφάλιση ως θεσμός αλληλεγγύης*, Αθήνα: Τόπος.
- Κουμαριανός, Β. (2018): «Η ελληνική κοινωνική ασφάλιση την περίοδο της κρίσης», στο Δημουλάς, Κ, Κουζής, Γ. (επιμ.) (2018) *Κρίση και Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Τόπος: 151-170.
- Κωτσονόπουλος Λ. (2016). *Η Χαμένη συναίνεση: Κοινωνικό Κράτος, Καπιταλισμός και Δημοκρατία*. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.
- Κωτσονόπουλος, Λ. (2008).» Το ασφαλιστικό ως πρόβλημα νομιμοποίησης: Αναζητώντας τις πλευρές ενός «αντικειμενικού» ζητήματος», στο Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα: (2008), *Δημοκρατία και κρατικές πολιτικές στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΙΣΚ: 403-420.
- Μαυρουδέας, Σ. (2018), «Προγράμματα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα: Προέλευση, Δομή, Συστηματικές αποτυχίες και οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις» στο Δημουλάς, Κ, Κουζής, Γ. (επιμ.) (2018) *Κρίση και Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Τόπος: 103-120.
- Μπέτσος Β. & Ρόμπολνς Σ. (2016). *Η οδύσσεια του Ασφαλιστικού: Αποδιάρθρωση, σύγκρουση γενεών και μία λύση*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Μουζέλης, Ν, Παγουλάτος, Γ, (2003), «Κοινωνία πολιτών και ιδιότητα του πολίτη στη μεταπολεμική Ελλάδα», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 22(1): 5-29.
- ΠΑΣΟΚ, 1981, *Διακήρυξη Κυβερνητικής Πολιτικής, Συμβόλαιο με τον Λαό*.
- Παπαβλασόπουλος, Ε. (2004). *Η ανασυγκρότηση του ελληνικού συντηρητισμού: Η οργάνωση της Νέας Δημοκρατίας 1974-1993*, Διδακτορική Διατριβή: ΕΚΠΑ.
- Παπαθεοδώρου, Χ. (2018).» Φτώχεια και λιτότητα στην Ελλάδα της κρίσης: Η ενδυνάμωση του νεοφιλελευθερισμού και η συρρίκνωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας» στο Δημουλάς, Κ, Κουζής, Γ. (επιμ.) (2018) *Κρίση και Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Τόπος:
- Πετμεζίδου Μ. (2014). Πρόλογος. Στο Ε.-Α. Σ., *Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού και της ενημερίας* (σσ. 9-54). Αθήνα: Τόπος.
- Σημίτης, Κ. (1989): *Η πολιτική της οικονομικής σταθεροποίησης*, Αθήνα: Γνώση.
- Σκλαβούνος Σ. Ιωάννης. (2020). «Νεο-ολιγαρχική» πολιτική; Ιδιότητα του πολίτη,. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, σσ. 83-123.
- Τασσόγλου Μ. (2022). *Η ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού στον περί μνημονίων λόγο: Ανάλυση λόγου των κυβερνητικών στελεχών από το 2010 έως το 2018*. Αθήνα: Παπαζήση.